

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 14 від 20 грудня 2023 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 316.61-057.875]:364-322

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.1>

Лідія ГУЦУЛЯК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Україна, 08400

ORCID: 0000-0003-2490-3514

Бібліографічний опис статті: Гуцуляк, Л. (2023). Соціалізація студентської молоді у процесі волонтерської діяльності: теоретичний аспект. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 3–7, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.1>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито особливості соціалізації студентської молоді у процесі волонтерської діяльності. Визначено, що соціалізація – це складний і невід’ємний процес взаємодії людини і соціального середовища; важливий елемент становлення повноцінної особистості в сучасному світі. Зазначено, що одним з найефективніших засобів соціалізації студентської молоді є волонтерська діяльність – добровільна участь людей у різноманітних благодійних, громадських або соціальних ініціативах без матеріальної винагороди. Названо такі причини участі студентської молоді у волонтерській діяльності: перспективи, визнання, спілкування, формування професійних компетентностей. На основі теоретичного аналізу літературних джерел виділено та охарактеризовано такі соціально-педагогічні функції волонтерської діяльності як засобу соціалізації студентської молоді: ідентифікаційна, інтегруюча, особистісно-розвиваюча, ціннісно-смилова, професійно-трудова, інноваційно-ініціативна, творчо-перетворювальна, гуманістична, духовно-моральна; функція соціальної компетентності, громадянського виховання, самосвідомості.

Авторкою наголошено, що волонтерська діяльність, як ефективний механізм соціалізації, надає студентській молоді унікальну можливість взаємодіяти з різноманітними соціальними групами, розширюючи їхні горизонти і розуміння реальних проблем суспільства. Цей процес не лише сприяє збагаченню соціального досвіду, але й формує в студентів цінність взаємодії, відповідальності перед громадськістю та розвитку критичного мислення щодо соціальних викликів, дозволяє не лише допомагати іншим самореалізовуватися, а й самим опанувати навички успішної соціалізації. У цьому контексті волонтерство виступає не лише як благородна справа, але й як потужний інструмент формування громадянської свідомості та активної життєвої позиції.

Ключові слова: соціалізація, волонтерська діяльність, волонтерство, студентська молодь, функції волонтерської діяльності.

Lidiia HUTSULIAK

PhD in Pedagogy, Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynskooho str., Pereiaslav, Ukraine, 08400

ORCID: 0000-0003-2490-3514

To cite this article: Hutsuliak, L. (2023). Cotsializatsiia studentskoi molodi u protsesi volonterskoi diialnosti: teoretychnyi aspekt [Socialization of students in the process of volunteer activities: theoretical aspect]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 3–7, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.1>

SOCIALIZATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF VOLUNTEER ACTIVITIES: THEORETICAL ASPECT

The article reveals the peculiarities of student's socialization in the process of volunteering. It was determined, that socialization is a complex and integral process of interaction between a person and the social environment; an important

element of becoming a full-fledged personality in the modern world. It is noted, that one of the most effective means of socializing student youth is volunteering – the voluntary participation of people in various charitable, public or social initiatives without financial compensation. The following reasons for the participation of student in volunteer activities are named: prospects, recognition, communication, formation of professional competences. On the basis of the theoretical analysis of literary sources, the following socio-pedagogical functions of volunteer activity as a means of socialization of student youth were identified and characterized: identifying, integrating, personal-developing, valuable-meaningful, professional-labor; innovative-initiative, creative-transformative, humanistic, spiritual- moral; the function of social competence, civic education, self-awareness.

The author emphasizes that volunteering, as an effective mechanism of socialization, provides student with a unique opportunity to interact with various social groups, expanding their horizons and understanding of the real problems of society. This process not only contributes to the enrichment of social experience, but also forms in students the value of interaction, responsibility to the public and the development of critical thinking regarding social challenges, allows not only to help others to self-realize, but also to master the skills of successful socialization. In this context, volunteering acts not only as a noble cause, but also as a powerful tool for the formation of civic consciousness and an active life position.

Key words: socialization, volunteer activities, volunteering, student, functions of volunteering.

Актуальність проблеми. У сучасному світі, на фоні стрімкого розвитку технологій та глобалізації, питання соціалізації студентської молоді набуває особливого значення. Соціалізація – це складний і невід’ємний процес взаємодії людини і соціального середовища, який включає у себе освоєння культурних, соціальних та етичних норм. Для студентської молоді, яка стоїть на порозі самостійного життя та професійного вибору, соціалізація визначається не лише формуванням особистої ідентичності, але й умінням взаємодіяти з різними верствами суспільства.

Одним із засобів активної соціалізації студентської молоді є волонтерська діяльність. Сприяючи особистісному зростанню, розвитку міжособистісних навичок та формуванню глибоких цінностей, волонтерство стає невід’ємною частиною соціалізації студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існує велика кількість різноманітних розвідок, присвячених аналізу проблеми дослідження. Зокрема, Т. Журавель, Т. Лях розглядали у своїх працях наукові підходи до класифікації волонтерів, інформацію про міжнародний волонтерський рух, нормативно-законодавчу базу волонтерської роботи, зміст і напрями діяльності волонтерських груп, організаційно-технологічні основи волонтерської діяльності; П. Горінов, Р. Драпушко дослідили комплексний характер волонтерської діяльності в Україні в контексті безпекових викликів; В. Вашкович, О. Василенко, Т. Карабін, Я. Лазур, В. Манзюк, В. Рошканюк обґрунтували правові питання діяльності волонтера: його права та обов’язки; З. Бондаренко, Д. Доманчук розкрили роль волонтерства у процесі соціалізації студентської молоді.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу літературних джерел проаналізувати особливості соціалізації студентської молоді у процесі волонтерської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що студентський вік – це період інтенсивного формування професійної, особистісної та соціальної ідентичності особистості. З психологічної точки зору, студентський вік може бути визначений як час активного вивчення, самопізнання та розвитку особистісних якостей, що відбувається під впливом навчання, спілкування з однолітками та викладачами, а також пізнання нових ідеалів та цінностей. З педагогічної точки зору, цей період є ключовим для формування професійних навичок і знань, а також розвитку критичного мислення та самостійності в навчанні (Романовська, 2013). Тому, саме під час навчання у закладі вищої освіти відбувається соціалізація студента як особистості.

У тлумачному словнику-мінімумі із соціальної педагогіки та соціальної роботи вказано, що соціалізація – це процес, під час якого індивід засвоює норми соціальних відносин суспільного життя через спільну діяльність, спілкування, навчання і виховання. Індивід вступає в суспільство, розвиваючи соціальні зв’язки та приєднуючись до різних соціальних спільнот, що призводить до формування системи соціальних стосунків і набуття соціального досвіду. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання та навички, а також особа вчиться визнавати соціальні норми, що існують у суспільстві (Тлумачний словник-мінімум..., 2017).

На думку А. Капської, соціалізація нерозривно пов’язана з індивідуалізацією, оскільки її суть

полягає у формуванні індивідуальності. Процеси соціалізації є унікальними для кожної особистості, індивідуальний досвід кожного є неповторним. Цей процес включає в себе засвоєння цінних орієнтацій, необхідних для виконання соціальних ролей, а також освоєння індивідом певної системи знань і норм, що сприяє його особистісному розвитку (Капська, 2006).

Так, Л. Романовська виокремлює два етапи соціалізації студентської молоді:

– етап загальної соціалізації, який передбачає формування та освоєння основних соціальних і психологічних цінностей, таких як праця, мораль, естетика, політика, право, екологія та сімейні цінності;

– етап професійної соціалізації, який включає в себе освоєння конкретної професії та здобуття специфічних рольових знань, особливо коли ця роль пов'язана з виконанням конкретного виду роботи (Романовська, 2013).

Ряд науковців, серед яких З. Бондаренко, Д. Доманчук, вважають волонтерську діяльність одним з найефективніших засобів соціалізації студентської молоді (Бондаренко, 2019; Доманчук, 2017).

За визначенням авторів «Посібника волонтерів», волонтерство – це форма безоплатної громадянської діяльності, яка ґрунтується на добровільності та безкорисливості. Основною метою волонтерів є надання допомоги та підтримки тим, хто цього потребує. Волонтери займаються різноманітними справами – від роботи в громадських організаціях до допомоги в екологічних проєктах (Посібник волонтера, 2022).

Педагогиня Н. Янц пропонує волонтерську роботу трактувати як феномен філантропії, основу соціалізації особистості, соціальної взаємодії, соціального обміну, соціальних норм, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості, становлення її гуманістичних цінностей та вагомим засобом підготовки молоді до професійної діяльності (Янц, 2009).

За словами Р. Козубовського, волонтерська діяльність представляє собою шлях самопізнання та самоперевірки. Це один із методів залучення молоді до активного прийняття громадянської позиції, що надає можливість максимально реалізувати свої здібності та вміння, допомагаючи іншим людям у вирішенні їхніх проблем (Козубовський, 2013).

Волонтерська діяльність відзначається наступними важливими аспектами: соціальним і економічним впливом; відсутністю матеріальної винагороди; можливістю вибору діяльності без обов'язковості та зовнішніх зобов'язань; рівністю значущості праці волонтерів як в межах організації, так і поза будь-якими організованими формами діяльності. Основна цінність волонтерства полягає, передусім, у самостійному значенні волонтерської діяльності для самого волонтера, у можливості втілення своїх ідей і переконань, враховуючи відповідність своїх здібностей і потреб потребам інших людей (Горінов, Драпушко, 2022).

Залучення студентської молоді до волонтерської діяльності, як соціально значимої діяльності, сприятиме розвитку у них громадянських якостей, комунікативних навичок, любові до себе та до своєї професійної діяльності, що будуються на безкорисливих засадах та виключають отримання матеріальної вигоди. Участь у волонтерських програмах та проєктах дозволяє молоді не лише допомагати іншим самореалізовуватися, а й самим опановувати навички успішної соціалізації.

Студенти приймають участь у волонтерській діяльності з таких причин:

– перспективи – студенти беруть участь у волонтерській діяльності, щоб отримати практичний досвід роботи з різними категоріями клієнтів. Крім того, це дозволяє студенту визначитися з місцем роботи чи отримати рекомендації від адміністрації установи, організації, що дозволяє придбати певний статус у студентському середовищі тощо;

– визнання – студенти отримують унікальну можливість зробити щось нове у своїй професійної діяльності, отримавши соціальний досвід. Взаємодія з професіоналами у цій сфері діяльності формує впевненість у собі, повагу до інших людей. Для молоді також важлива повага та підтримка: не отримавши визнання за добре зроблену роботу, можуть розчаруватися у ній;

– спілкування – багато студентів хочуть розширити своє коло спілкування. Деякі з них приймають участь у волонтерській діяльності для того, щоб познайомитися з новими людьми, потоваришувати з однодумцями тощо. Ця мотивація, як правило, відповідає специфіці професійної діяльності фахівця із соціальної роботи,

оскільки одними з його основних професійно важливих компетентностей є комунікація;

– формування професійних компетентностей. У процесі підготовки майбутніх соціальних працівників волонтерська діяльність виступає як один із шляхів реалізації компетентнісного підходу.

Варто сказати, що волонтерство надає студентській молоді можливість зазирнути за межі власного життя, зіткнутися з різноманітними викликами та завданнями. Участь у волонтерських проєктах розвиває в них такі важливі соціальні якості як відповідальність, толерантність, співробітництво та емпатія.

Волонтерська діяльність розвиває у студентів необхідні і в житті, і в професійній соціальній роботі, і в соціально-педагогічній діяльності лідерські якості: уміння залучити до справи, зацікавити людей, організувати людей, організувати себе, домогтися підтримки від державних та комерційних структур і т.д. У процесі волонтерської діяльності студенти поповнюють професійний досвід, розширюють свій світогляд, підвищують культурний рівень, розвивають соціальний інтелект, творчі здібності тощо.

Також, варто виділити ряд соціально-педагогічних функцій волонтерської діяльності як засобу соціалізації студентської молоді (Бондаренко, 2019; Доманчук, 2017, Слущкий, 2018):

– функція соціальної компетентності – формування досвіду самостійного життя в суспільстві, набуття досвіду соціального пізнання, розвиток життєвих орієнтацій, формування культури поведінки в суспільстві, вдосконалення комунікативних навичок;

– ідентифікаційна функція – формування почуття належності до свого покоління, набуття моделей поведінки, необхідних для самовизначення та ідентифікації;

– інтегруюча функція – формування відчуття належності до свого етносу, народу, релігії;

– особистісно-розвиваюча функція – надання можливостей учасникам волонтерської діяльності реалізувати свій творчий та людський потенціал, висловити свої індивідуальні здібності, таланти та інтереси;

– ціннісно-смілова функція – формування системи орієнтирів, життєвих цінностей осо-

бистості, розширення простору смислового пошуку особистості;

– професійно-трудова функція – реалізується у процесі залучення особистості до трудового життя, набуття початкових навичок професійної діяльності, внаслідок усвідомлення особистої цінності праці та її суспільної користі;

– інноваційно-ініціативна функція – розвиток ділових та ініціативних здібностей, формування активної соціальної позиції та вміння нести відповідальність за свої дії;

– функція самосвідомості – розширення потенціалу самопізнання власних якостей та здібностей;

– творчо-перетворювальна функція – полягає в уміннях особистості змінюватися і здатності позитивного впливу на оточуючих;

– функція громадянського виховання – реалізується через здібності особистості висловлювати свою громадянську позицію, своїх громадянських прав і обов'язків, вираженні солідарності;

– гуманістична функція – виражається у наданні підтримки, турботи, уваги, допомоги нужденним особам на засадах гуманних взаємин у суспільстві;

– духовно-моральна функція – відображає глибинну життєствердну суть волонтерської діяльності, спрямовану на утвердження добра, справедливості, довіри та правди.

Висновки. Отже, волонтерська діяльність є потужним засобом соціалізації студентської молоді, сприяючи їхній взаємодії з різноманітними соціальними групами та відкриваючи нові можливості для особистісного зростання. Волонтерська діяльність не лише допомагає студентам розвивати навички лідерства, співпраці та комунікації, але й формує в них відчуття відповідальності перед суспільством. Волонтерство стає майданчиком, де молодь вчиться толерантності, створюючи унікальне середовище для навчання та розвитку важливих професійних навичок і якостей. Завдяки цьому досвіду студентська молодь отримує можливість не лише самореалізуватися, а й сприяти позитивним змінам у своєму оточенні, тим самим вносячи свій власний важливий внесок у будівництво гармонійного та взаєморозумючого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко З. Соціально-педагогічне волонтерство як бренд сучасної студентської молоді. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 130–136.
2. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні : соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
3. Доманчук Д. Роль волонтерства у процесі соціалізації студентської молоді. *Молодий вчений*. 2017. № 2 (42). С. 491–495.
4. Капська А.Й. Соціальна педагогіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 468 с. С. 6–7.
5. Козубовський Р.В. Студентська молодь як важливий ресурс волонтерства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 28. С. 76–78.
6. Посібник волонтера / В.В. Вашкович та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 88 с.
7. Романовська Л.І. Волонтерство як засіб професійної соціалізації майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки*. Серія : Педагогіка. 2013. № 1. С. 77–82.
8. Слуцький Я. Соціалізація студентів коледжу за допомогою участі у волонтерській діяльності. *Молодь і ринок*. № 4 (159). 2018. С. 41–44.
9. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.
10. Янц Н.Д. Основи діяльності волонтерів : Курс лекцій. Переяслав. 2009. URL: <https://studfile.net/preview/5196862/page:2/> (дата звернення: 17.12.2023).

REFERENCES:

1. Bondarenko, Z. (2019). Sotsialno-pedahohichne volonterstvo yak brend suchasnoi studentskoi molodi [Socio-pedagogical volunteering as a brand of modern student]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia "Pedahohika i psykholohiia". Pedahohichni nauky – Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences*, 2 (18), 130–136 [in Ukrainian].
2. Horinov, P., Drapushko, R. (2022). Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia [Volunteer activity in Ukraine: socio-legal research]. Kyiv: Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky [in Ukrainian].
3. Domanchuk, D. (2017). Rol volonterstva u protsesi sotsializatsii studentskoi molodi [The role of volunteering in the process of socialization of student]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 2 (42), 491–495 [in Ukrainian].
4. Kapska, A.Y. (2006). Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
5. Kozubovskiy, R.V. (2013). Studentska molod yak vazhlyvyi resurs volonterstva [Student as an important volunteer resource.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 28, 76–78 [in Ukrainian].
6. Vashkovych, V.V. et al. (2022). Posibnyk volontera [Volunteer's guide]. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka" [in Ukrainian].
7. Romanovska, L.I. (2013). Volonterstvo yak zasib profesiinoi sotsializatsii maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Volunteering as a means of professional socialization of future social workers]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Pedahohika – Proceedings. Series: Pedagogy*, 1, 77–82 [in Ukrainian].
8. Slutskiy, Ya. (2018). Sotsializatsiia studentiv koledzhu za dopomohoiu uchasti u volonterskii diialnosti [Socialization of college students through participation in volunteer activities]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 4 (159), 41–44 [in Ukrainian].
9. Lohvytska, L.V. (Eds.) (2017). Tlumachnyi slovnyk-minimum iz sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty [Minimum explanatory dictionary of social pedagogy and social work]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
10. Yants, N.D. (2009). Osnovy diialnosti volonteriv [Basics of volunteer activities]. Retrieved from <https://studfile.net/preview/5196862/page:2/> [in Ukrainian].

УДК 371.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>

Ганна КОВАЛЬ

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук, Державного університету економіки і технологій, вул. Медична, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна, 50005

ORCID: 0000-0001-5317-6876

Наталія МАЛИНОВСЬКА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування Чорноморського національного університету імені Петра Могили, вул. 68-Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна, 54003

ORCID: 0000-0003-0861-603X

Бібліографічний опис статті: Коваль, Г., Малиновська, М. (2023). Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 8–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>

ІГРОВА ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ

У статті здійснено теоретичний аналіз поняття ігротерапії, розкрито його зміст та проблеми застосування даного методу в соціально-педагогічній роботі, адже це допомагатиме процесу моделювання взаємодії з довкіллям та соціальним оточенням. Авторами обґрунтовано важливість використання методу ігротерапії в соціальній роботі з дітьми в умовах складної соціально-економічної ситуації в Україні, повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію нашої держави, стресових ситуацій тощо.

Зазначено, що особливим фактором є те, що в соціальній роботі ігрова терапія використовується як метод роботи з дітьми-інвалідами, дітьми, які постраждали від насильства (в тому числі сексуального), а також дітьми з дезадаптивною, асоціальною та девіантною поведінкою. Визначено основні функції та етапи ігротерапії.

Розкрито особливості індивідуальної та групової ігротерапії. Акцентовано увагу, що при формуванні групи ігротерапевт повинен керуватися наступним: група повинна складатися з дітей з різними порушеннями; слід поміщати дітей в таку групу, де вони не отримають додаткову психічну травму; члени групи не повинні бути знайомі до початку ігротерапії; різниця у віці не повинна перевищувати 1 року; вік дітей у групі становить від 5 до 12 років.

Окреслені правила підбору іграшок для ігротерапії, а також зазначено, що під час використання ігротерапії у роботі з дітьми важливе місце в системі надання допомоги дитині відіграє організація арт-терапевтичного простору, що в подальшому надасть можливість соціальному працівникові та психологу раціонально та ефективно проводити процес корекції поведінки дитини. Автори стверджують, що в умовах повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію української держави гостро постала проблема використання ігротерапії в психолого-педагогічному процесі виховання дітей.

Ключові слова: ігротерапія, терапевтична робота, соціальний працівник, рівень самосприйняття, воєнний та післявоєнний періоди, розумова терапія, професійні знання.

Ganna KOVAL

Doctor of Science in Public Administration, Professor, professor of the department of social and humanitarian sciences State University of Economics and Technology, 16, Medichna Street, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Region, Ukraine, 50005

ORCID: 0000-0001-5317-6876

Natalia MALYNOVSKA

PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Management and Pedagogy, Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, 10, 68-Desantnikiv Street, Mykolaiv, Ukraine, 54003

ORCID: 0000-0003-0861-603X

To cite this article: Koval, G., Malynovska, H. (2023). Igrova terapiia yak metod sotsialnoi roboty z ditmy [Play therapy as a method of social work with children]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 8–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>

PLAY THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN

The article carries out a theoretical analysis of the concept of play therapy, reveals its content and the problems of using this method in socio-pedagogical work, because it will help the process of modeling interaction with the environment and social environment. The authors justified the importance of using the play therapy method in social work with children in the conditions of a difficult socio-economic situation in Ukraine, a full-scale invasion of the Russian Federation troops on the territory of our state, stressful situations, etc.

It is noted that a special factor is that in social work play therapy is used as a method of working with disabled children, children who have suffered from violence (including sexual), as well as children with maladaptive, antisocial and deviant behavior. The main functions and stages of play therapy are defined.

Features of individual and group play therapy are revealed. It is emphasized that when forming a group, the play therapist should be guided by the following: the group should consist of children with various disabilities; children should be placed in such a group where they will not receive additional mental trauma; group members should not know each other before the start of play therapy; the age difference should not exceed 1 year; the age of the children in the group is from 5 to 12 years.

The rules for the selection of toys for play therapy are outlined, and it is also stated that when using play therapy in working with children, an important place in the system of providing assistance to the child is played by the organization of the art therapy space, which in the future will provide an opportunity for the social worker and psychologist to rationally and effectively conduct the process of behavior correction child. The authors claim that in the conditions of the full-scale invasion of the troops of the Russian Federation on the territory of the Ukrainian state, the problem of using play therapy in the psychological and pedagogical process of raising children has become acute.

Key words: *play therapy, therapeutic work, social worker, level of self-perception, war and post-war periods, mental therapy, professional knowledge.*

Актуальність проблеми. В сучасних умовах розвитку держави та громадянського суспільства потрібно не просто оновлювати традиційні методи та способи державно-управлінських відносин, а й наповнювати новим змістом професійну діяльність майбутніх соціальних працівників. Для підвищення ефективності суспільного розвитку також необхідно розвивати людський потенціал, зокрема, розвивати його професійно, чітко та якісно виконувати функціональні обов'язки та постійно удосконалювати професійні знання та вміння (Коваль, Савостікова, 2023).

Ігрова терапія, як метод соціальної роботи, все більше здобуває популярність у сучасному суспільстві. Цей метод використовує потужну силу гри для сприяння фізичного, психічного та емоційного благополуччя клієнтів, особливо у дітей, підлітків та дорослих, які пережили травму, стрес чи складні життєві обставини. Замість традиційних методів розмовної терапії, ігрова терапія дозволяє клієнтам виражати свої почуття та думки через гру, що забезпечує більш ефективний та невимушений спосіб розвитку та зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інноваційних методів навчання

в освітній процес вищої школи та їхній вплив на розвиток особистісних якостей майбутнього фахівця досліджували О. Абдалова, А. Алексюк, І. Доброскок, В. Ільїна, Г. Коваль, В. Коцур, В. Кремень, С. Нікітчина, П. Саух та інші. В Україні наукові дослідження в галузі ігротерапії здебільшого асоціюються з психологами та психотерапевтами, іноді з соціальними працівниками та педагогами, спеціалістами з розвитку: Астремська І., Васильченко О., Захарова А., Коваль Г., Назаревич В., Нечипорук Л., Полторак Л., Сай Д. та інші. Соціальні працівники, які також працюють у сфері психосоціальної підтримки та допомоги, використовують елементи ігротерапії у своїй практичній діяльності. Так Васильченко О.А. досліджує ігрову терапію як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку (Васильченко, 2013), Нечипорук Л. вивчає ігротерапію як метод моделювання взаємодії із соціальним оточенням. Хоч науковцями і приділяється значна увага до використання методу ігротерапії в соціальній роботі, проблема залишається дуже важливою й сьогодні. З кожним днем вона набуває ще більшої актуальності, адже проблема соціально-педагогічної підтримки дітей, які особливо потерпають від наслідків та стресів війни в Україні, потребує

негайного вирішення. У цьому контексті важливою є співпраця між соціальними працівниками, психологами та іншими спеціалістами, які мають досвід у використанні ігротерапії, для створення більш ефективних та комплексних програм психосоціальної підтримки для різних груп клієнтів, зокрема дітей.

Мета статті полягає у систематизації та аналізі ролі ігрової терапії у контексті соціальної роботи з дітьми, а також у наданні практичних порад та рекомендацій щодо її впровадження в професійну практику соціальних працівників з метою поліпшення результатів роботи з дітьми, покращення їхнього психосоціального стану.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ідея використання гри, як корекційно-розвивального методу, впливає зі специфіки психічного розвитку дитини, для якої сама гра є провідною діяльністю. Гра для дитини – це і інтерналізація соціального досвіду, і репрезентація її внутрішнього світу, емоційної сфери. Гра має великий потенціал в процесі гармонізації соціальних стосунків дитини, реагування на негативні емоції та встановлення контакту з близьким оточенням, сприяє подальшій соціалізації дитини тощо.

Ігротерапія, яка почала своє існування в психологічній практиці, знайшла застосування в педагогіці та соціальній роботі. Практична соціальна робота сьогодні має у своєму розпорядженні великий арсенал ігрових методів, спрямованих на різні проблемні зони дітей і різні категорії дітей. Крім традиційних методів ігрової терапії використовуються методи арт-терапії, психодрами тощо. Чіткість напрямів ігротерапії залежать від теоретико-методичного підходу та основних засобів, що використовуються на практиці: методи малювання, піскотерапія, мініатюра тощо.

Особливим фактором є те, що в соціальній роботі ігрова терапія використовується як метод роботи з дітьми-інвалідами, дітьми, які постраждали від насильства (в тому числі сексуального), а також дітьми з дезадаптивною, асоціальною та девіантною поведінкою. Ігротерапія – це метод профілактичного та лікувального впливу на дітей і дорослих, що сприяє розвитку та покращенню фізичного, психічного та емоційного стану практикуючого (Вікіпедія, 2022). Г. Лендрет зазначав, що «ігрова терапія

визначається як динамічна система міжособистісних відносин між дитиною та терапевтом, який ознайомлений з процедурами ігрової терапії, забезпечує дитину ігровим матеріалом та полегшує побудову безпечних відносин для того, щоб дитина якомога повніше виразила та дослідила власне Я (почуття, думки, переживання та вчинки) за допомогою гри – природного для дитини засобу комунікації» (Landreth, 2005).

У сучасній практиці соціальної роботи з дітьми існує багато ігрових методів терапії, що відрізняються за формою організації: індивідуальна та групова; категоріями дітей, охоплених втручанням: дезадаптивні, асоціальні, девіантні поведінки, дитина, жертви агресивного та сексуального насильства тощо.

При проведенні ігротерапії соціальним працівником слід враховувати основні функції та принципи ігротерапевтичного процесу. Захарова А. в організації лікувального процесу виділяє діагностичну, лікувальну та виховну функції гри (Захарова, 2006). Зокрема вона зазначає, що діагностична функція полягає у поясненні рис характеру та міжособистісних стосунків дитини. Під час спостереження за грою соціальний працівник отримує додаткову інформацію про дитину, адже у грі вона на сенсорному рівні демонструє те, що раніше пережила. Ми погоджуємося з думкою фахівців, що діти повніше і безпосередньо виражають себе в спонтанній, самоініціативній грі, ніж словами. Терапевтична функція гри полягає в забезпеченні дитині емоційної та рухової експресії, реагуючи на напругу, страхи та фантазії. Фахівці-практики зазначають, що під час гри у дитини зміцнюються і розвиваються психічні процеси, підвищується толерантність до фрустрації та формуються відповідні форми психічної реакції. Окрім діагностичної та лікувальної функції ігротерапевтичний процес відіграє і важливу виховну функцію, яка полягає у перебудові стосунків, розширенні сфери спілкування та світогляду, реадaptaції та соціалізації (Азарський, 2011).

Астремська І. виділяє ще такі функції, як терапевтичну функцію спонтанної гри, яка полягає в наданні дитині можливості емоційного і моторного самовираження, усвідомлення й відреагування напруження, страхів, фантазій (Астремська, 2017). Ігрова терапія, на думку

дослідниці, активізує життєві сили дітей, підвищує їхній тонус, настрій. Окрім терапевтичної функції, Астремська І. виокремлює й корекційну та навчальну функції гри, які полягають в перебудові несприятливих рис у характері дитини (наприклад, сором'язливість, нерішучість, плаксивість, жадібність, агресивність, егоцентризм та ін.) у пошуку способів розв'язання різних життєвих ситуацій (Астремська, 2017).

Аналізуючи процес ігрової психотерапії, слід виокремити його чотири взаємопов'язані етапи: об'єднання дітей у групи; розповіді; ігри; дискусії. Слід зазначити, що ігротерапія використовується в індивідуальній та груповій формах. Ці форми роботи мають свої переваги та недоліки. Так, головним критерієм переваги групової ігротерапії є наявність у дитини соціальної потреби у спілкуванні, що формується на ранній стадії дитячого розвитку. У випадку, коли соціальна потреба у дитини відсутня, то постає особливе завдання сформувати потреби в соціальному спілкуванні, що може бути оптимально вирішено у формі індивідуальної ігротерапії. Якщо ж соціальна потреба вже сформована, то найкращою формою корекції особистісних порушень спілкування буде групова ігротерапія.

Якщо для індивідуальної ігротерапії протипоказанням може виступати надглибока ступінь розумової відсталості дитини, то для групової ігротерапії коло протипоказань розширюється. Такими можуть бути наступне: яскраво виражені дитячі ревності, що проявляються у формі конкуренції з іншими особами; явно виражена асоціальна поведінка, що представляє загрозу для безпеки дітей у групі; прискорений сексуальний розвиток; крайня агресивність; стресовий стан тощо.

Маючи в наявності такі показники, соціальному працівникові спочатку необхідно провести сеанси індивідуальної роботи з дитиною, що забезпечить зняття гострої симптоматики і підготує дитину до роботи в групі.

Групова ігротерапія – це психологічний і соціальний процес, в якому діти взаємодіють один з одним, набувають нових знань про себе та інших дітей. Таким чином, групова ігрова робота – це терапевтичний процес, ефективність якого полягає в корекції функціональних нервово-психічних розладів, психосоматичних

захворювань і психопрофілактики. А тому групова ігротерапія покликана допомогти дитині усвідомити своє реальне «Я», підвищити свою самооцінку і розвинути потенційні можливості, відредагувати внутрішні конфлікти, страхи, агресивні тенденції, зменшити занепокоєння і почуття провини.

У процесі взаємодії діти допомагають один одному взяти на себе відповідальність за побудову міжособистісних відносин, набути досвіду побудови відносин з іншими людьми. Спостерігаючи за діями та поведінкою інших дітей, дитина знаходить в собі сміливість, необхідну для того, щоб спробувати зробити те, що їй хочеться.

Під час групової роботи фахівцям також необхідно звернути увагу на склад групи для досягнення найбільшого успіху в корекції поведінки клієнтів. Підбір кандидатів у групу повинен здійснюватися за принципом доповнення і включати дітей з різноманітними порушеннями, що забезпечувало б можливість ідентифікації з альтернативними зразками поведінки. Кожна дитина в групі має отримати можливість вільного самовираження, без погроз і глузувань, неуспіху і відкидання. Кількість дітей у групі не повинно перевищувати 5 осіб, причому в одній групі небажано присутність дітей, що контактують поза ігротерапевтичною ситуацією. В такій групі також не повинно бути більше однієї дитини делінквентної поведінки. Фахівцям соціальної роботи слід звернути також увагу і на вік групи. Так різниця у віці у групі не повинна перевищувати 12 міс. В групі повинні бути діти різних статей, тобто і хлопчики, і дівчатка.

Працюючи з такою групою, ігротерапевт повинен працювати практично з кожним членом групи і свою діяльність не повинен спрямовувати на групу в цілому. У завдання ігротерапії не входить корекція групи як соціальної одиниці.

Підсумовуючи вище зазначене, ми дійшли висновку, що при формуванні групи ігротерапевт повинен керуватися наступним: група повинна складатися з дітей з різними порушеннями; слід поміщати дітей в таку групу, де вони не отримають додаткову психічну травму; члени групи не повинні бути знайомі до початку ігротерапії; різниця у віці не повинна перевищувати 1 року; вік дітей у групі становить від 5 до 12 років.

Ряд науковців зазначають, що коли дитина приходить до кабінету соціального працівника, психолога чи психотерапевта, то вона повинна потрапити у чарівний світ, де професіонал знайомить її з необмеженими можливостями звичайних іграшок. Для різних цілей фахівці зобов'язані підготувати цілий арсенал професійно продуманих, різнобічних іграшок та предметів, які виконують різні функції. Таким чином, можна зазначити, що у роботі з дітьми необхідно враховувати основні завдання надання дітям соціально-психологічної допомоги, яка буде направлена на їх відновлення.

Назаревич В. зазначає, що при використанні методів ігротерапії необхідно звернути особливу увагу на підборі іграшок. Перед тим, як створювати колекцію іграшок, важливо врахувати основне призначення колекції (Назаревич, 2024). Фахівчиня зазначає, що для піскової юнганської психотерапії висота фігурок має бути не більше 8-10 сантиметрів. Такий розмір іграшок пов'язаний зі створенням реалістичного простору для моделювання, контролю ситуації у грі. При цьому слід врахувати і розмір спеціально організованої пісочниці, який повинен становити 50:70 сантиметрів.

Деякі інші вимоги виставляються до підбору іграшок та предметів під час проведення психологічної корекції. В цій ситуації іграшки можуть бути розміром до 15 сантиметрів.

Арт-терапевти розробили правила підбору іграшок для ігротерапії та казкотерапії:

- іграшку дитині повинно бути зручно брати в дитячу ручку;

- всі деталі іграшок повинні бути міцними, не відвалюватися, щоб під час проведення сеансу не травмувати дитину і не відволікати її на додаткові переживання;

- частина іграшок має бути реалістичною, а частина стилізованою та частиною абстрактною (використовуватися як замітник);

- всі іграшки повинні бути виготовлені з різних матеріалів: дерево, пластмаса, гума, тканина, скло, метал, папір. Матеріал виготовлення іграшок буде додатковим діагностичним моментом під час проведення сеансу;

- іграшки повинні бути різними за кольорним оформленням, що також слугуватиме додатковою інформацією для фахівця у його роботі з дитиною;

- всі іграшки повинні бути зручно розміщені на полиці;

- всі іграшки, як цілі та поламани, старі та нові, красиві та страшні, плоскі та об'ємні повинні використовуватися фахівцем, що допоможе йому в діагностиці просторового світосприйняття;

- обов'язково мають бути:

- 1) іграшки з реального життя та іграшки, які символізують фантастичні образи;

- 2) іграшки, що відображають сучасність, та іграшки, що символізують побут та звичай минулого, футуристичні іграшки;

- 3) іграшки символи природи та символи цивілізації, урбанізації та прогресу.

- всі фігурки повинні сортуватися за групами і добре переглядатися на полицях.

Отже, під час використання ігротерапії у роботі з дітьми важливе місце в системі надання допомоги дитині відіграє організація арт-терапевтичного простору, що в подальшому надасть можливість соціальному працівникові та психологу раціонально та ефективно проводити процес корекції поведінки дитини.

Слід зазначити, що вчені та практики однакостайні в думці про те, що гра дає дитині унікальну можливість реорганізувати, перетворити власний досвід, власний світ за умов створення педагогом (соціальним педагогом, психологом) особливої естетотерапевтичної атмосфери у навчально-пізнавальному процесі засобами гри.

Однією з перших ігрову терапію дитини почала використовувати Анна Фрейд у своїй роботі з дітьми, які пережили бомбардування у Лондоні під час Другої світової війни. Донькою видатного психоаналітика було на практиці доведено, що, якщо дитина мала можливість виразити у грі свої хвилювання, вона звільнялася від страхів і уникала розвитку в собі психічної травми. Адаже дітям від природи притаманне прагнення до морального комфорту, піклування про самого себе. Діти надзвичайно життєздатні. Тобто, у порівнянні із дорослою людиною, вони мають здатність виживати навіть у найнесприятливіших, стресогенних умовах (Федій, Галина, 2024).

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію нашої української держави гостро постала

проблема використання ігротерапії в психолого-педагогічному процесі виховання дітей, підготовки фахівців соціальної роботи, які б впроваджували в практику технології ігроте-

рапевтичного впливу на особистість за критерієм створення психологічно-комфортних естетизованих умов щодо пізнавальної діяльності та творчої самореалізації дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарський І. М. Дитячий церебральний параліч, надбана розумова слабкорозумовість та педагогічна занедбаність. Хмельницький : [б. в.], 2011. 178 с.
2. Астремська, І. (2017). Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 396 с.
3. Васильченко, О. (2013). Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3 (19). С. 90–94
4. Вікіпедія. Ігротерапія. URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення 06.10.2022).
5. Захарова А.І. Гра як спосіб подолання неврозів у дітей /А.І.Захарова. Спб.:КАРО. 2006. 416 с.
6. Коваль Г., Савостікова К. Соціально-педагогічні методи розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників. Ввічливість. Humanitas, Вип. 2, 2023. С. 71–76
7. Лендрет Г. Ігрова терапія. Мистецтво відносин. Переклад з англ. А. Варга. Вільямс. 1994. 480 с.
8. Назаревич В. Я – АРТ. URL: <https://nazarevich-art.com/igroterapiya-ta-kazkoterapiya-ditej-osnovni-zavdannya-z-organizatsiyi-art-terapevtychnogo-prostoru/>
9. Нечипорук Л. Ігротерапія в соціально-педагогічній роботі як метод моделювання взаємодії із соціальним оточенням. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/493/431>
10. Федій О., Галина Т. Ігротерапія як психолого-педагогічна фасилітація. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20477/1/3.pdf>

REFERENCES:

1. Azarskyi, I. M. (2011). Children's cerebral palsy, acquired mental retardation and pedagogical neglect. Khmelnytskyi: [n. p.]. 178 p.
2. Astremaska, I. (2017). Prykladni metodyky ta osnovy supervizii v sotsialnii roboti [Applied Methods and Basics of Supervision in Social Work]. Mykolaiv: Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly. 396 s. [in Ukrainian].
3. Vasylychenko, O. (2013). Ihrova terapiia yak metod sotsialnoi roboty z ditmy shkilnoho viku [GameTherapy as a Method of Social Work with School-aged Children]. Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vypusk 3 (19), ss. 90–94 [in Ukrainian].
4. Vikipediia. Ihroterapiia [GameTherapy]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/> (data zvernennia 06.10.2022) [in Ukrainian].
5. Zakharova, A. I. (2006). Game as a way of overcoming neuroses in children. St. Petersburg: KARO. 416 p.
6. Koval, G., & Savostikova, K. (2023). Social-pedagogical methods of developing leadership qualities of future social workers. Politeness. Humanitas, Issue 2, 71–76.
7. Lendret, G. (Year of Publication). Play Therapy: The Art of Relationships. Translated by A. Varga from English. Williams. 1994. 480 p.
8. Nazarevych, V. I am ART. [Online] Retrieved from: <https://nazarevich-art.com/igroterapiya-ta-kazkoterapiya-ditej-osnovni-zavdannya-z-organizatsiyi-art-terapevtychnogo-prostoru/>
9. Nechiporuk, L. (n.d.). Play therapy in socio-pedagogical work as a method of modeling interaction with the social environment. [Online] Retrieved from: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/493/431>
10. Fediy, O., & Halyna, T. (n.d.). Play therapy as a psycho-pedagogical facilitation. [Online] Retrieved from: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20477/1/3.pdf>

УДК 316.62

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.3>

Євгеній НЕДОШОВЕНКО

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

Бібліографічний опис статті: Недошовенко, Є. (2023). Соціальна реклама: тематика, зміст, мотиваційна спрямованість. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 14–20, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.3>

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА: ТЕМАТИКА, ЗМІСТ, МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ

Стаття присвячена соціальній рекламі та аспектам її використання в рамках потрясінь останніх років, факторам зміни тематики, змісту і її мотиваційної спрямованості.

Проаналізовано вітчизняне законодавство у сфері реклами та виявлено його невідповідність сучасному стану інформаційного простору України, через застарілість і неможливість вирішувати актуальні завдання.

Розглянуто напрацювання українських і закордонних вчених на конкретних прикладах і визначено недостатність розкриття проблематики соціальної реклами у контексті її профілювання. Проведено огляд поточної класифікації соціальної реклами та виявлено закономірності за якими вона була побудована.

Метою роботи було визначено пояснення поняття «соціальна реклама» та проведення короткого історичного екскурсу щодо її виникнення і застосування, розробки власної класифікації за заданими параметрами на базі наявної, створення порівняльної характеристики класифікацій.

Наведено шляхи використання створеної класифікації для її застосування у інформаційному просторі України, особливо в рамках актуальних на сьогодні питань: епідемії COVID-19, російсько-українська війна.

На основі проведеного дослідження, створеної класифікації та їх порівняльної характеристики дійшли висновку про необхідність актуалізації законодавства у сфері соціальної реклами, ширшого залучення вчених до роботи з заданої теми, неможливості створити повністю універсальну класифікацію соціальної реклами через протиріччя в тематиці, змісті та мотиваційній спрямованості деяких видів реклами, що вказує на необхідність утвердження додаткових параметрів і опрацювання та створення більш вузькопрофільних класифікацій у наукових дослідженнях соціальної реклами.

Також надано ряд рекомендацій щодо подальших робіт в царині соціальної реклами, особливо в рамках України.

Ключові слова: соціальна реклама, дослідження, класифікація, параметри, порівняльна характеристика.

Yevhenii NEDOSHOVENKO

Graduate student, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna, St. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

To cite this article: Nedoshovenko, Y. (2023). Sotsialna reklama: tematyka, zmist, motyvatsiyna spryamovanist [Social advertising: topics, content, motivational focus]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 14–20, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.3>

SOCIAL ADVERTISING: THEME, CONTENT, MOTIVATION DIRECTION

The article is devoted to social advertising and aspects of its use within the framework of the upheavals of recent years, factors of changing the subject matter, content and its motivational focus.

The domestic legislation in the field of advertising was analyzed and its inconsistency with the current state of the information space of Ukraine due to obsolescence and inability to solve current tasks was revealed.

The work of Ukrainian and foreign scientists is considered on specific examples and the insufficiency of the disclosure of the problems of social advertising in the context of its profiling is determined. An overview of the current classifications of social advertising was carried out and the regularities according to which they were built were revealed.

The purpose of the work was to explain the concept of "social advertising" and to conduct a short historical excursion regarding its origin and application, to develop one's own classification according to the given parameters on the basis of the existing one, to create a comparative characteristic of classifications.

Ways of using the created classification for its application in the information space of Ukraine, especially within the framework of today's relevant issues: the COVID-19 epidemic, The Russo-Ukrainian War.

On the basis of the conducted research, the created classification and their comparative characteristics, the conclusion was reached about the need to update the legislation in the field of social advertising, the wider involvement of scientists in the work on a given topic, the impossibility of creating a completely universal classification of social advertising due to contradictions in the subject matter, content and motivational orientation of some types of advertising, which indicates the need to approve additional parameters and develop and create more narrow-profile classifications in scientific research of social advertising.

A number of recommendations regarding further work in the field of social advertising, especially within Ukraine, were also provided.

Key words: social advertising, research, classification, parameters, comparative characteristics.

Актуальність проблеми. Потрясіння останніх років, такі як епідемія COVID-19 та російське вторгнення в Україну (з 2022) стали причинами появи новітніх підходів до соціальної реклами та значного збільшення її кількості на всіх медіаплатформах. Всі ці фактори спричинили зміну тематичного напрямку, змісту і спрямованості соціальної реклами. Реалізація патріотичного вектору в рамках соціальної реклами та дослідження її впливу на глядацьку аудиторію є важливим напрямком, особливо в умовах війни (Осаула В. О., 2019), але, на жаль, мало опрацьованим в українській науковій спільноті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні не існує окремого закону, який би регулював соціальну рекламу, а є тільки стаття 12 закону України «Про рекламу», що регламентує визначення соціальної реклами, вимоги щодо її розміщення (Закон України «Про рекламу», 1996) та ряд наказів, як, наприклад, наказ «Про затвердження положення про соціальну рекламу в системі соціальних служб для молоді України» від липня 1998 року, який визначає основні напрямки, принципи розробки, виготовлення, розміщення та функціонування соціальної реклами в системі соціальних служб для молоді України. Хоч закон про рекламу постійно змінюється, але явно є застарілим і не відповідає умовам сучасності, оскільки був розроблений у зовсім іншій політичній та інформаційній реальності, тому доцільніше розглянути напрацювання наукового співтовариства українських та закордонних вчених.

Метою вітчизняних досліджень соціальної реклами у контексті війни є опис основних характеристик соціальної реклами, як однієї з важливих і сучасних практик в Україні під час війни, а також перспектив розвитку соціальної реклами в професійній соціальній роботі (Клос Л., Джавадян О.-М., 2019).

Серед закордонних авторів можна відзначити дослідження Jean-Éric Pelet та Saïd Aboubaker

Ettis «Social Media Advertising Effectiveness: The Role of Perceived Originality, Liking, Credibility, Irritation, Intrusiveness and Ad Destination», де автори дослідили ефективність рекламних кампаній в соціальних мережах та їх вплив на реакцію глядачів залежно від методу подачі інформації в рамках реклами (Jean-Éric Pelet, Saïd Aboubaker Ettis, 2022). Також варто згадати досвід китайських науковців, оскільки Китай є першепрохідцем у використанні і видозміні соціальної реклами. В рамках дослідження «Social Media Advertising through Private Messages and Public Feeds: A Congruency Effect between Communication Channels and Advertising Appeals» було проведено три експеримента, результати показали, що звернення до глядачів, доставлені через публічні канали, створюють сприятливе ставлення до реклами, а ефект опосередковується сприйняттям споживачем самоефективності. Суспільні заклики, які надсилаються через приватні канали, породжують позитивне ставлення до реклами, а ефект опосередковується сприйняттям соціальної самоефективності споживачів (Fue Zeng, Ruijuan Wang та ін., 2022).

Потрібно зазначити, що проблематика соціальної реклами у контексті її профілювання за тематикою, змістом та мотиваційною спрямованістю в працях вітчизняних вчених представлена недостатньо.

Мета статті. Дати визначення поняттю «соціальна реклама» та провести короткий історичний екскурс щодо її виникнення і застосування; визначити тематику, зміст, мотиваційну спрямованість соціальної реклами та створити її власну класифікацію за заданими параметрами на базі існуючої; запропонувати шляхи використання створеної класифікації для її застосування у інформаційному просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриємо ширше саме поняття соціальної реклами, коротко опишемо історію її виникнення та проведемо огляд вже існуючої кла-

сифікації за заданими параметрами (тематика, зміст, мотиваційна спрямованість).

Згідно з визначенням Департаменту інформаційного обслуговування уряду Гонконгу (Information Services Department – HKSAR Government):

Соціальна реклама (громадське оголошення) – це повідомлення в суспільних інтересах, яке безкоштовно розповсюджується ЗМІ з метою підвищення обізнаності громадськості та зміни поведінки. У Великобританії їх зазвичай називають публічно-інформаційним фільмом (PIF); у Гонконзі вони відомі як оголошення в суспільних інтересах (API) (Information Services Department – HKSAR Government, 2022).

Це є, одночасно, найбільш зрозумілим і актуальним визначенням соціальної реклами, тому воно і взяте за основу в рамках поточного дослідження.

Через недостатність дослідження і певну відокремленість вітчизняної наукової спільноти від світової, мовний бар'єр, в Україні сформувалось своє визначення поняття «соціальна реклама», а саме:

Соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей, розповсюдження якої не має на меті отримання матеріального прибутку (Закон України «Про рекламу», 1996).

Синонімом поняття «соціальна реклама» у багатьох країнах є, громадське оголошення або ж публічне оголошення, що також буде застосовуватися далі у цьому ж контексті.

Також соціальну рекламу можна визначити як некомерційну (безкоштовну), в той час коли вся інша реклама, що має на меті отримання прибутку і розміщується за кошти рекламодавця є комерційною.

Перейдемо до короткої історичної довідки щодо виникнення і застосування соціальної реклами, оскільки, без знань про походження цього явища та його використання, аналіз класифікацій, а тим більше, побудова своєї є неможливим.

Першою організацією, яка використовувала соціальну рекламу, яка більше нагадувала сучасні повідомлення, був уряд США. Під час громадянської війни уряд продавав облігації

через газетні оголошення, які безкоштовно розміщувалися по всій Півночі, щоб зібрати гроші на підтримку війни. Продажі національних облігацій були визнані демонстрацією того, «що може зробити реклама», та призвели до перших національних рекламних кампаній щодо мила та поїздок залізницею, таким чином започаткувавши індустрію комерційної реклами (Charles A. Goodrum, Helen Dalrymple, 1990). Тому важливо розуміти, саме соціальна реклама дала дорогу вже комерційній.

Коли США були втягнуті в Першу світову війну в 1917 році, Федеральний комітет громадської інформації був створений для заохочення громадської підтримки та пояснення причин того, «чому ми воюємо», художником Чарльзом Даною Гібсоном був створений Відділ художньої реклами, який залучив провідних ілюстраторів того часу для створення плакатів на підтримку війни.

Джеймс Монтгомері Флаг отримав завдання створити плакат «Ти потрібен дядькові Сему», який є одним із найвідоміших і культових плакатів усіх часів та зображений на рис. 1.

Сотні інших плакатів, які стали частиною національної пам'яті, були створені цією гру-

Рис. 1. Плакат часів Першої світової війни
«Ти потрібен дядькові Сему»

Джерело: <https://blogs.scientificamerican.com/illusion-chasers/an-illusion-to-celebrate-uncle-sams-birthday/>

пою. Всі роботи були виготовлені безкоштовно, включаючи дизайн, друк і розміщення (там само).

У Великій Британії актор-любитель Річард Массінгем створив у 1938 році компанію Public Relationship Films Ltd, як спеціалізоване агентство зі створення короткометражних освітніх фільмів для громадськості. У фільмах він зазвичай грав незграбного персонажа, який був трохи дурнішим, ніж зазвичай, і часто пояснював зміст фільму, демонструючи ризики, якщо його ігнорувати. Фільми охоплювали такі теми: як переходити дорогу, як запобігти поширенню хвороб, як плавати та як керувати автомобілем, щоб дорога не була небезпечною для інших учасників.

Під час війни Міністерство інформації доручило йому знімати фільми для військових дій (Internet Archive Wayback Machine, 2013). Після війни Массінгем почав виробляти довгі фільми як для приватних компаній, так і уряду.

З короткої історичної довідки можна зрозуміти підвищення актуальності питання соціальної реклами під час війни. Вона виникла під час війни, майже 160 років тому, потім використовувалася під час Першої і Другої світових війн, широко застосовується і зараз, в російсько-українській війні.

Розглянемо класифікацію соціальної реклами зведену за літературними джерелами (табл. 1) (Стрелковська, 2007; Докторович, 2014).

Таблиця 1

Класифікація соціальної реклами

Класифікаційна ознака	Тип соціальної реклами
За типом рекламодавця	- реклама, що розміщується державними структурами; - реклама від імені некомерційних організацій, громадських установ; - реклама від імені асоціацій, професійних об'єднань; - реклама комерційних організацій.
За характером цілей реклами	- реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між різними соціальними групами; - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між суспільством й індивідом; - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між суспільством та різними організаціями;
	- реклама, спрямована на вирішення міжособистісних взаємостосунків; - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між суспільством і навколишнім середовищем; - реклама, спрямована на вирішення ставлення індивіда до себе самого; - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між державою та індивідом.
За характером впливу	- раціональна; - емоційна; - моральна.
За характером змісту	- інформативно-культурна; - інформативно-професійна; - інформаційно-запрошувальна; - інформативно-виховна; - інформативно-освітня.
За масштабом впливу на аудиторію	- масова; - селективна.
За об'єктом рекламування	- реклама суспільних цінностей; - реклама моделей поведінки; - реклама місії та цілей організації; - реклама соціальної проблеми та її вирішення; - реклама окремих людей, їх діяльності, форм роботи; - реклама важливих суспільно значимих проектів; - реклама досягнень організації та її діяльності в цілому.
За масштабом дії	- глобальна; - національна; - регіональна; - локальна.

Більшість дослідників рекламного ринку сходяться на думці, що основними суб'єктами ринку соціальної реклами є держава, державні інститути, некомерційні організації і політичні партії (Балук, Басій, Дайновський, 2019).

В рамках наведеної вище класифікації нас найбільше цікавлять такі поля, як «За характером цілей реклами», «За характером змісту» та «За об'єктом рекламування».

Проведемо аналіз проблемних явищ для визначення типу соціальної реклами в контексті обраних класифікаційних ознак. Було обрано два явища, з загроз останнього десятиліття, а саме: епідемія COVID-19 та російсько-українська війна.

За характером цілей соціальна реклама за темою епідемії COVID-19 належить до реклами, спрямованої на вирішення взаємостосунків між суспільством й індивідом, оскільки рекламувала дотримання карантину та вакцинацію, що, перш за все, націлено на захист суспільства та досягнення ефективного групового імунітету.

За характером змісту реклами соціальну рекламу за темою COVID-19 можна віднести зразу до декількох типів: інформаційно-запрошувальна; інформативно-виховна.

За об'єктом рекламування соціальна реклама за темою COVID-19 також відноситься зразу до кількох типів: реклама соціальної проблеми та її вирішення; реклама окремих людей, їх діяльності, форм роботи.

За характером цілей соціальна реклама за темою російсько-української війни належить до реклами, спрямованої на вирішення взаємостосунків між державою й індивідом та на вирішення взаємостосунків між сторонами військового конфлікту, що відсутнє у описаній вище класифікації соціальної реклами та доводить її неуніверсальність і сумнівну актуальність.

За характером змісту реклами можна віднести соціальну рекламу зразу до всіх типів що містяться у таблиці, крім інформаційно-культурної, та необхідно додати інформаційно-безпекову, що тільки підтверджує неактуальність цієї класифікації для соціальної реклами з заданої теми.

За об'єктом рекламування соціальна реклама за темою російсько-української війни також відноситься зразу до всіх типів що містяться у таблиці.

Аналіз проблемних явищ для визначення типу соціальної реклами в контексті обраних класифікаційних ознак показав неактуальність даної класифікації для соціальної реклами на тему російсько-української війни, тому була створена нова класифікація соціальної реклами щоб допомогла класифікувати цю проблему за раніше вже визначеними полями.

При порівнянні двох класифікацій, за обраними полями, стає очевидним що жодна з них не здатна задовольнити процес визначення типу соціальної реклами в контексті обраних класифікаційних ознак для питань COVID-19 та російсько-української війни одночасно.

Таблиця 2

Запропонована класифікація соціальної реклами

Класифікаційна ознака	Тип соціальної реклами
За характером цілей реклами	<ul style="list-style-type: none"> - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між державою та індивідом; - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між сторонами військового конфлікту; - реклама, спрямована на вирішення взаємостосунків між державами, союзниками у війні.
За характером змісту	<ul style="list-style-type: none"> - інформативно-професійна; - інформаційно-запрошувальна; - інформативно-виховна; - інформативно-освітня; - інформаційно-воєнна.
За об'єктом рекламування	<ul style="list-style-type: none"> - реклама суспільних цінностей; - реклама моделей поведінки; - реклама місії та цілей організації; - реклама соціальної проблеми та її вирішення; - реклама окремих людей, їх діяльності, форм роботи; - реклама важливих суспільно значимих проєктів; - реклама досягнень організації та її діяльності в цілому.

Намагання ж створити класифікацію що зможе вирішити проблему універсальності призведе тільки до обтяження зайвими праметрами, а це, в свою чергу, ускладнить роботу з такою класифікацією та викличе ряд помилок і різкого зростання необхідного рівня компетентності для роботи з такою класифікацією.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження продемонструвало застарілість законодавчої бази у сфері соціальної реклами; недостатність дослідження проблематики соціальної реклами у контексті її профілювання за тематикою, змістом та мотиваційною спрямованістю в працях вітчизняних вчених;

неможливість створення зручної для користування універсальної класифікації соціальної реклами для декількох актуальних тем (COVID-19 та російсько-української війни).

Перспективи подальших досліджень в рамках українського наукового товариства мають знаходитися не у намаганні створити одну універсальну класифікацію соціальної реклами, а у створенні цілого каталогу класифікацій що будуть описувати типи соціальної реклами згруповані за подібною тематикою, змістом і мотиваційною спрямованістю. Необхідно розглядати питання соціальної реклами більш вузькопрофільно задля недопущення протиріч в рамках її класифікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балук Н.Р., Басій Н.Ф., Дановський Ю.А. Соціальна реклама: сутність, класифікація та особливості розвитку : тези доповідей міжнар. наук.-техн. конф. Київ, 2019. С. 50–54. doi: 10.31617/k.knute.2019-03-19.17
2. Докторович М. О. Соціальна реклама: структура, функції, психологічний вплив. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 115. С. 70–73.
3. Klos L., Dzhabadyan O.-M. Соціальна реклама як приклад сучасної практики соціальної роботи в Україні. *Social Work and Education*. 2021. 2. С. 190–203.
4. Осаула В. О. Військово-патріотична реклама: світовий досвід. *Молодий вчений*. 2019. № 5(2). С. 303–307.
5. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 р. № 271/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 39, ст. 181.
6. Стрелковська А. Л. Соціально-педагогічні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2007. 25 с.
7. A Warning to Travellers. *sff.org.au* : веб-сайт. URL: <http://www.sff.org.au/films-container/a-warning-to-travellers/> (дата звернення: 10.01.2023).
8. Goodrum, C. A., & Dalrymple, H. Advertising in America: the first 200 years. New York, Harry N. Abrams, 1990. 288 p.
9. Pelet, Jean-Éric & Ettis, Saïd. Social Media Advertising Effectiveness: The Role of Perceived Originality, Liking, Credibility, Irritation, Intrusiveness and Ad Destination. *International Journal of Technology and Human Interaction*. 2022. № 18. doi: 10.4018/IJTHI.2022010106.
10. PF Zeng. Social media advertising through private messages and public feeds: A congruency effect between communication channels and advertising appeals, *Information & Management*. 2022. № 59. doi:10.1016/j.im.2022.103646
11. TV Announcements in the Public Interest (APIs). *Information Services Department – HKSAR Government*. Retrieved : веб-сайт. URL: <https://www.isd.gov.hk/eng/tvapi.htm> (дата звернення: 10.01.2023).

REFERENCES:

1. Baluk N.R., Basiy N.F., Danovskyiy Y.A. (2019) Sotsialna reklama: sutnist, klasifikatsiya ta osoblyvosti rozvutku [Social advertising: essence, classification and features of development]. Tezy dopovidey svit. nauk.-tehn. konf. [Theses of reports world. science.-tehn. konf.]. Kyiv, 50–54. [in Ukrainian]. doi: 10.31617/k.knute.2019-03-19.17
2. Doktorovych M. O. (2014) Sotsialna reklama: struktura, funktsiyi, psyholohichnyiy vplyv [Social advertising: structure, functions, psychological impact]. *Visnyk Chernihivskogo natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. – Ser. : Pedahohichni nauky. [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. – Ser. : Pedagogical sciences]*, 115, 70–73. [in Ukrainian].
3. Klos L., Dzhabadyan O.-M. (2021) Sotsialna reklama yak pryklad suchasnoyi praktyky sotsialnoyi roboty v Ukrayini [Social advertising as an example of modern practice of social work in Ukraine]. *Social Work and Education*, Vol. 8, 2, 190–203. [in Ukrainian].
4. Osaula V. O. (2019). Viyskovo-patriotychna reklama: svitoviy dosvid [Military and patriotic advertising: world experience] *Molodiy vcheniy. [Young scientist]*, 5(2), 303–307. [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada Ukrayiny (1996, July 3) Zakon Ukrayiny “Pro reklamu” [About advertising: Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 181 [in Ukrainian].
6. Strelkovska A. L. (2007). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannya pozytyvno spryamovanoi povedinky molodi zasobamy sotsialnoi reklamy [Socio-pedagogical conditions for the formation of positively directed behavior of youth by means of social advertising]. Avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk [Autoref. thesis for obtaining sciences. candidate degree ped]. Kyiv [in Ukrainian].
7. *A Warning to Travellers*. Archived from the original on December 2, 2013. <http://www.sff.org.au/films-container/a-warning-to-travellers/> [in English].
8. Goodrum, C. A., & Dalrymple, H. (1990). Advertising in America: the first 200 years. New York, Harry N. Abrams. [in English].
9. Pelet, Jean-Éric & Ettis, Saïd. (2022). Social Media Advertising Effectiveness: The Role of Perceived Originality, Liking, Credibility, Irritation, Intrusiveness and Ad Destination. *International Journal of Technology and Human Interaction*. 18. doi: 10.4018/IJTHI.2022010106. [in English].
10. PF Zeng. Social media advertising through private messages and public feeds: A congruency effect between communication channels and advertising appeals. *Information & Management*, 59. <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103646> [in English].
11. Information Services Department – HKSAR Government. (2023, December 10). *TV Announcements in the Public Interest (APIs)*. <https://www.isd.gov.hk/eng/tvapi.htm> [in English].

УДК 27:36

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.4>

Юрій СЕРБАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. І. Огієнка, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Бібліографічний опис статті: Сербалюк, Ю. (2023). Соціальне служіння церкви: історія та сучасність. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 21–28, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.4>

СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті висвітлені особливості зростання ролі соціального служіння церкви у періоди, що пов'язані з кардинальними змінами у соціально-політичному та соціально-економічному житті суспільства. Метою є вивчення історичного досвіду і сучасної практики діяльності церкви щодо подолання соціальних проблем і підтримки нужденного населення.

Зазначено, що соціальне служіння набуває активного характеру, коли соціальні проблеми загострюються і стають загрозою для існуючих суспільних відносин. Проаналізовані причини появи церковно-парафіяльних попечительств і церковних братств наприкінці XIX ст. Це пов'язано з руйнацією феодальних відносин і притаманних цій епосі традиційних форм соціальної підтримки – общинної і сімейної. Розвиток капіталістичних відносин породив нові соціальні ризики і проблеми, з якими держава не спроможна була впоратись самотужки. Акцентовано, що саме держава стала ініціатором створення таких релігійних благодійних інституцій. Виявлено, що найбільше церковно-парафіяльних попечительств було створено у єпархіях на території сучасної України. Аналіз їх діяльності не дає підстав говорити про масштабну роботу щодо соціальної підтримки населення. Соціальна діяльність попечительств і братств виражалась в утриманні благодійних закладів та наданні разових допомог. Підкреслено адресний характер такої соціальної підтримки.

Другий період зростання ролі соціального служіння пов'язаний з періодом здобуття Україною незалежності і подолання рецидивів тоталітаризму. У суспільстві встановився досить високий і стабільний рівень довіри до церкви. Відзначено, що саме релігійні конфесії стали ініціаторами відродження соціального служіння в умовах політичної, економічної і соціальної кризи, а особливо в сучасних умовах воєнного стану. Окреслено основні напрямки та складові благодійної та соціальної діяльності релігійних організацій на сучасному етапі. Зазначено, що соціальне служіння перестало бути лише інструментом для врегулювання соціальних проблем та стабілізації кризових станів суспільства, а заявило про себе як феномен, притаманний сучасному суспільству.

Ключові слова: соціальне служіння, церква, релігійні і благодійні інституції, соціальні ризики, соціальний захист.

Yuriy SERBALIUK

PhD in Historical, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University (Ukraine), Ivan Ogienko str., 13, Kamyanets-Podilsky, Ukraine, 32300

ORSID: 0000-0002-8914-2261

To cite this article: Serbaliuk, Y. (2023). Sotsialne sluzhinnia tserkvy: istoriia ta suchasnist [Social service of the church: history and present]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 21–28, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.4>

SOCIAL SERVICE OF THE CHURCH: HISTORY AND PRESENT

The article highlights the peculiarities of the growth of the social service role of the church in periods associated with radical changes in the socio-political and socio-economic life of society. The goal is to study the historical experience and modern practice of the church's activities in overcoming social problems and supporting the population in need.

It is noted that social service becomes active when social problems worsen and become a threat to existing social relations. The reasons for the appearance of church-parish trusteeships and church brotherhoods at the end of the 19th century are analyzed. This is connected with the destruction of feudal relations and traditional forms of social support – community and family – which were common during the era. The development of capitalist relations gave rise to new

social risks and problems that the state could not cope with alone. It is emphasized that it was the state who initiated the creation of such religious charitable institutions.

It was revealed that the largest number of church and parish trusteeships were created in dioceses on the modern Ukraine territory. Analysis of their activities does not give grounds to talk about large-scale work on social support of the population. The social activities of trusteeships and brotherhoods were expressed in the maintenance of charitable institutions and the provision of one-time grants. The targeted nature of such social support is emphasized.

The second period of the social role growth of service is connected with the period when Ukraine gained independence and overcame relapses of totalitarianism. A fairly high and stable level of trust in the church has been established in society. It was noted that it was religious denominations that initiated the revival of social service in the conditions of political, economic and social crisis, and especially in the modern conditions of martial law. The main directions and components of charitable and social activities of religious organizations at the current stage are outlined.

It is noted that social service proves to be not only a tool for solving social problems and stabilizing society crisis situations, but declared itself as a phenomenon inherent in modern society.

Key words: *social service, church, religious and charitable institutions, social risks, social protection.*

Актуальність проблеми. Церква, як соціальний інститут, завжди була складовою духовного і культурного життя держави, відігравала важливу роль у розв'язанні складних соціальних суперечностей, ослаблення соціальної напруги у суспільстві. Служіння соціуму будь якої конфесії базується на альтруїстичних засадах, що вказує на значний потенціал церкви у регулюванні суспільних відносин. Особливо це помітно у періоди суспільних трансформацій, епохальних змін, коли загострюються проблеми соціально-політичного і соціально-економічного характеру, що робить значну частину людей соціально вразливою і нездатною самотужки подолати складні життєві ситуації. У такі періоди значно активізується роль соціального служіння церкви і формуються нові доктрини, форми і методи соціальної підтримки різних категорій населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність церкви на ниві підтримки соціально вразливих верств населення знайшла відображення у багатьох наукових публікаціях. Цією проблемою цікавились філософи, історики, соціологи, економісти. Аналіз історичних передумов благодійної діяльності церкви в Україні знаходимо у роботах С. Гладченко, О. Кочнова. Регіональні аспекти благодійної діяльності католицької церкви вивчали О. Баковецька, православної церкви – О. Кравченко, Г. Полієнко, В. Сергієнко. Механізм взаємодії держави та церкви у сфері соціальної роботи у період незалежності розкрито у наукових публікаціях Д. Мартишина, В. Єленського. Вітчизняні дослідження соціального служіння здебільшого проводяться релігієзнавцями, філософами та соціологами, серед яких виділимо М. Гелетюка, В. Докаша, О. Іванкову-Стецюк, І. Лазаренко, В. Поповича, М. Цимбалюк, С. Яремчука.

Позиції провідних православних інституцій України – Православної Церкви України і Української Православної Церкви Московського Патріархату щодо повномасштабної війни Росії проти України та надання ними соціально-психологічної допомоги, здійснення соціального служіння в умовах воєнного стану досліджували С. Кагамлик, М. Обушний.

Потребують подальшого вивчення обставини, що спонукають не просто активізувати соціальне служіння, а підняти його на новий якісний щабель, а також вплив держави щодо заохочення соціального служіння на різних переломних етапах розвитку суспільства.

Мета нашого дослідження окреслити історичний досвід благодійної діяльності церкви у період руйнації феодальних та становлення ринкових відносин та виявити практику, можливості і особливості соціального служіння на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших настанов християнства є любов до ближнього, сприйняття людини як образу Божого. Християни різних конфесій нагромадили багатий практичний досвід допомоги нужденним. Він збагачувався на протязі віків новими концепціями і формами благодійної діяльності, турботою не лише про духовне спасіння людства загалом і кожної окремої людини зокрема, але й підтримки у складних життєвих обставинах, коли можливості світської допомоги вичерпані або недостатні. Завжди при монастирях, церквах засновувались прихистки, дитячі притулки, лікарні. Традиційно така діяльність називалась благодійністю. Згодом вона отримала назву соціального служіння. Його коріння залишилось тим самим – готовність допомогти заради досягнення загального блага. Але змінюється масш-

таб: соціальна допомога постає не лише як інструмент для врегулювання соціальних проблем та стабілізації кризових станів суспільства, а як феномен, притаманний суспільству, закладений в основу його існування та розвитку (Лазаренко, 2017, с. 263).

Сучасні формати соціального служіння визначаються посиленням соціальної складової, що полягає в поширенні та урізноманітненні практик соціальної допомоги, які надають представники релігійних громад. Під такими практиками І. Лазаренко та Н. Цимбалюк розуміють добровільні дії, внаслідок яких реалізуються індивідуальні або групові ресурси на основі раціонального усвідомлення необхідності надання допомоги задля зниження соціальної напруженості у кризових групах суспільства (Лазаренко, Цимбалюк, 2021, с. 42).

Роль церкви та її соціального служіння як соціального амортизатора особливо зростає в роки нестабільності, невизначеності, загострення соціальних протиріч, загрози суспільному ладу і соціальному миру. За останні півтора століття можна простежити два потужних піднесення ролі церкви у суспільному житті, коли на неї покладались певні надії у сприянні державі щодо подолання соціальних проблем. Це пов'язано з періодами, на які припадає злам епох. Перший – завершення доби феодалізму/кріпосництва і зародження епохи ринкових відносин, другий – кінець епохи поневолення українського народу російською/радянською імперіями і початок доби незалежності.

Кінець XIX ст. для Російської імперії, складовою якої була більша частина земель сучасної України, був періодом бурхливого розвитку капіталістичних відносин, руйнування залишків феодалізму на селі. Нова ера ринкових відносин породила нові соціальні ризики, які були відсутні у попередній період, серед яких найпоширенішими були безробіття, соціальне сирітство, бідність. Безумовно, ці соціальні ризики були і раніше, але вони відносно легко долались підтримкою з боку родини, общини, частково держави і не становили загрозу соціальній стабільності. Розвиток капіталізму (зростання ролі фабрично-заводського виробництва) спричинив відтік населення у міста у пошуках засобів до існування, зруйнував общину на селі, змусив патріархальну родину трансформуватись у нуклеарну. Таким чином, пересічна

людина втрачала звичні для попередньої епохи форми соціальної підтримки (сім'я, община) і залишалась сам на сам із новими соціальними викликами. Ранній («дикий») капіталізм з його періодичними економічними кризами, які приводили до зростанням масового безробіття, абсолютна беззахисність людини найманої праці перед неминучою старістю чи трудовим каліцтвом, яке не було рідкістю через відсутність охорони праці і низький рівень техніки безпеки, зростання кількості дітей-сиріт, безпритульних дітей через загибель (смерть) батьків, відсутність на кінець XIX ст. соціального законодавства – ставали тими чинниками, які сприяли зростанню протестних рухів. Вони на кінець XIX – початок XX ст. набирали все більш організованого характеру і починали загрожувати державному устрою, закликаючи до його повалення.

Існуюча стара державна приказна система соціальної підтримки нужденного населення в Російській імперії не готова була впоратись з новими соціальними викликами і на кінець XIX ст. повністю себе вичерпала. Приватна благодійність, громадські благодійні організації всіляко обмежувались в державі. Царат страшенно боявся будь яких форм суспільної активності навіть на ниві благодійності. З 1848 р. і до початку 1860-х рр. за таємним рескриптом Миколи I взагалі було заборонено заснування нових благодійних товариств (Кошель, 2022, с. 196). До 1862 р. для заснування благодійного товариства у будь-якому місті чи містечку країни потрібен був особистий дозвіл імператора. І лише з початком буржуазних реформ ситуація змінилась: станом на початок 1900 р. в імперії, за нашими підрахунками, 95% благодійних товариств і 82% закладів були засновані у період з 1861 р. по 1899 р. Значна їх частина належала Відомству православному віросповідання: на 1900 р. у Європейських губерніях імперії це 39,2% благодійних товариств і 10,1% благодійних закладів.

Дозволяючи створення благодійних товариств, царат намагався всіляко контролювати цей процес. З цією метою були розроблені спеціальні статuti, які мали бути взірцем для таких організацій – «Зразковий статут товариств допомоги бідним» та «Нормальний статут надання допомоги нужденним учням» (обидва 1897 р.). Тільки за умов дотримання розроблених реко-

мендацій благодійна громадська організація могла отримати право на існування.

Що стосується релігійних благодійних установ, то на початок реформ можливості церкви по їх створенню і утриманню були ослаблені політикою секуляризації (вилучення у церкви частини земель та іншої власності) та емансипації (зменшення ролі церкви у суспільному житті), починаючи від часів Петра I. Однак церква зберігала значний потенціал для соціальної підтримки одновірців. Це ґрунтувалось на самому християнському віровченні про любов до ближнього, про необхідність добрими справами торувати дорогу до вічного спасіння, а також на традиціях общинної допомоги. Це було особливо актуально у часи скасування кріпацтва, коли поміщика були позбавленні обов'язку опікуватись своїми селянами, які отримали особисту свободу, а проникнення капіталістичних відносин в аграрний сектор зруйнували общинну і сімейну форми соціальної підтримки.

Враховуючи ті обставини, що ринкові реформи загострили в імперії соціальні проблеми у місті і селі, що держава не спроможна була самостійно їх розв'язати, що православ'я мало віковий досвід підтримки нужденних і зберігало значний потенціал соціальної підтримки одновірців, у 1864 р. з'явилися два документи – у травні указ «Про правила для заснування церковних братств», а у серпні – «Положення про парафіяльні попечительства при православних церквах», які визначили порядок заснування та діяльності релігійних благодійних організацій. Тут слід зауважити, що саме влада стала ініціатором і натхненником створення організацій благодійницького характеру при храмах, а не ініціатива церкви чи релігійних громад. Можливо тому у перші роки така ініціатива влади не знайшла широкої підтримки серед населення, яке у переважній своїй масі було віруючим.

У дореволюційній Росії у кращі часи для парафіяльних попечительств вони існували трохи більше як у половини церков. І тут помічаємо цікаву особливість. Московський патріархат на сьогодні вважає себе захисником «русского мира», намагається його просувати і в Україні, оскільки саме росіяни, з їх позиції, є глибоко віруючі і правильно віруючі, свято шанують традиції православ'я, Божі заповіді,

у тому числі і стосовно любові до ближнього, його підтримки. Але статистика створення церковно-парафіяльних попечительств досліджуваного періоду свідчить, що саме в єпархіях українських територій створювалось їх найбільше. У перші 5 років після виходу «Положення про парафіяльні попечительства при православних церквах» вони були відкриті, за нашими підрахунками, лише у 14 єпархіях імперії. Серед найбільш успішних у цій справі були відзначені Полтавська, Подільська, Харківська, Київська та Чернігівська єпархії. У Російській імперії у 1885 р. загалом церковно-парафіяльні попечительства мали лише 36% парафій. У той час як у Подільській єпархії ця цифра становила 88,8%. На початок 1902 р. ці показники відповідно склали 52,9% та 92,3%. Це свідчить про значно вищий рівень згуртованості українського народу, коли стоїть питання самоорганізації, згуртування, у тому числі і для вирішення проблем соціального характеру. Загалом у Російській імперії навіть у кращі часи попечительського руху такі інституції існували трохи більше як у половини парафіяльних церков.

Слід зазначити, що метою створення церковно-парафіяльних попечительств була не лише опіка (піклування) про нужденних. «Положення» визначали набагато більше коло завдань, перед такими інституціями. Вони мали забезпечити: утримання церкви та задоволення її потреб; матеріальне благополуччя парафіяльного духовенства; облаштування будинків для церковного причту; віднайдень коштів на відкриття і утримання при парафії школи, лікарні, богадільні, притулку та інших благодійних закладів; надання бідним парафіянам різних допомог; поховання найбільш нужденних; утримання цвинтарів. Як видно, на перших позиціях – утримання церковних будівель, духовенства, причту. Це, на нашу думку, і пояснює повільне кількісне зростання церковно-парафіяльних попечительств у більшості губерній країни у перші роки, оскільки парафіян не дуже тішила така перспектива щодо утримання церковних служителів.

Церковно-парафіяльні попечительства фінансувались виключно за власні кошти. Головним чином це були членські внески, пожертви, які збирались через підписні листи або шляхом карнавочних зборів. Були випадки, коли зібрані таким чином гроші розміщувались у банках,

що давало можливість отримувати відсотки для статутної діяльності. Якщо зібраних таким чином коштів не вистачало, могли оголошувати рішенням загальних зборів парафіян одноразові або постійні збори.

Крім грошових пожертв парафіяни жертвували на потреби постраждалих від стихійних лих, епідемій продукти, тканину, ліс, цеглу тощо.

Аналіз витрат на статутні цілі попечительствами свідчить, що благодійність, підтримка нужденних були далеко не на першому місці. За нашими підрахунками, 80% всіх видатків у 1874 р. було здійснено на благоустрій і прикрасу храмів і лише 15% на школи і благодійні заклади. Така закономірність простежується і у наступні десятиліття.

Статистика не дає нам можливості виділити конкретно витратну частку безпосередньо на підтримку нужденних. Можемо зробити висновок, що вона була незначною. І це не тому, що парафіянам були далекі ідеали підтримки ближнього. За християнською традицією робити пожертви є обов'язком і це робилось у повсякденному житті досить часто. Кошти ж церковно-парафіяльних попечительств давали можливість парафіянам у селах та містечках надати своїм храмам більш-менш пристойного вигляду. Адже вони, не беручи до уваги храми великих міст, значно програвали в убранстві, монументальності католицьким костюлам.

Кошти, які направлялись на школи і благодійні заклади, використовували на утримання церковно-парафіяльних, а подекуди і земських, шкіл, бібліотек, хат-читалень, що також можна вважати елементом соціальної підтримки значної частини населення далеко не заможної країни. На початок 1902 р., за нашими підрахунками, в українських губерніях Російської імперії шкіл, які відносились до Відомства православного віросповідання, нараховувалось 10 000. Переважна більшість їх – у губерніях Правобережної України (Волинська, Київська, Подільська) – 5 309.

Благодійна діяльність виражалась в утриманні богаділень, лікарень, невеликих аптек, у наймі фельдшерів, розміщенні бездомних осіб похилого віку у притулки і оплаті за їх перебування там. Також попечительства оплачували перебування і виховання дітей-сиріт у чужих родин, видавали одноразові допо-

моги постраждалим внаслідок пожеж, повеней, неврожаю, масової загибелі худоби та інших стихійних лих. Значною допомогою для бідноти стали позики, які були або безвідсоткові, або відсотки були незначними, що їх надавали позикові каси попечительств. Були випадки грошової допомоги дівчатам з бідних сімей чи з числа сиріт, які виходили заміж, хворим на лікування, надання безкоштовних ліків з аптек тощо.

Соціальна підтримка з боку церковно-парафіяльних попечительств носила адресний характер, що було особливо актуально для часів безконтрольної роздачі милостині, що породжувало професійне жебрацтво, лінощі серед частини населення. Вважалося, що парафіяни краще знають, хто з їх одновірців потребує насправді допомоги і якої саме. Безумовно, це сприяло викоріненню необгрунтованого жебрацтва, особливо у сільській місцевості.

До справи соціального служіння долучалась ще одна релігійна інституція – православні братства. Травневий, 1864 р., указ «Про правила для заснування церковних братств» хотів відродити братства, традиції яких щодо захисту православ'я і соціальної підтримки братчиків сягали ще XV ст., а потім зійшли майже нанівець. Згідно указу, на нові братства покладалась велика палітра завдань, серед яких головне було – захист православ'я, місіонерська діяльність, боротьба з розкольниками. Були братства, які спеціалізувались на благодійності. Найвідоміші з них на Правобережній Україні були у Волинській єпархії Острозьке Кирило-Мефодіївське та Луцьке Хрестовоздвиженське братства, у Київській – Свято-Володимирське братство, у Подільській – Свято-Іоанно-Предтеченське. Вони утримували притулки різного призначення (для калічних воїнів з пожиттєвим доглядом, для подорожніх, нічліжний, ремісничий для дітей з метою освіти і набуття професії), лікарні, аптеки, надавали нужденним одноразову грошову допомогу. Хоча варто зазначити, що були братства у цих єпархіях, які благодійною діяльністю через брак коштів не займались. І все ж, можна вважати, що частині православних братств вдалось зберегти традиції благодійності, соціального служіння у нових умовах.

У радянську добу вітчизняної історії церква зазнавала гоніння, обмеження і мови про її

соціальне служіння не могло бути, якщо не зважати за часткове послаблення тиску на неї у роки Другої світової війни, коли комуністична влада хотіла заручитись підтримкою віруючих та залучити більше коштів на потреби оборони країни.

На кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. Україна опинилась у стані соціальної біфуркації, коли попередній суспільний стан вичерпав свій ресурс і відкривались можливості для переходу у якісно новий стан функціонування. Радянська система виявилась нездатною забезпечити необхідний для стабільного прогресу економічний розвиток країни, конкурентоздатність на світовому ринку, забезпечити власне населення товарами першої необхідності, гарантувати належний соціальний захист у нових реаліях. Як і півтора століття назад, держава опинилась у складних соціально-економічних умовах, коли зародження нових суспільних відносин породили різку соціальну диференціацію, швидке збіднення значної частини населення, безробіття, появу бездомних і безпритульних, зростання через безвихідь проявів соціальних девіацій (наркоманія, проституція, токсикоманія) тощо.

Існуюча радянська система соціального забезпечення потребувала кардинальних змін. В Україні почала зароджуватись соціальна робота, формувалась нова система соціального захисту. Держава сподівалась і на підтримку релігійних організацій, на їх благодійну діяльність, що дала б можливість хоч якось послабити тиск соціальних проблем. Одним із важливих напрямків діяльності її стало налагодження діалогу державних інституцій з представниками різних конфесій щодо залучення соціального служіння до вирішення наболілих соціальних питань (Інституційні, 2015, с. 63–71).

За роки незалежності в Україні відбувається не лише відродження і розвиток церковно-релігійного життя, але й соціального служіння представниками різних конфесій. На першому місці на початку у них все ж стояло завдання відродження храмів, будівництво нових, формування релігійних громад, провадження місіонерської діяльності, розширення свого впливу. Це і зрозуміло: після радянських десятиліть заборони релігійні громади отримали можливість вільної діяльності. За дослідженнями Центру Разумкова у 2016-2019 рр. рівень суспільної

довіри до Церкви був досить високим і стабільним. Показник незначно коливався навколо 60%. Частка тих, хто відзначав позитивну роль Церкви в українському суспільстві напередодні повномасштабної війни з Російською Федерацією була наразі меншою: 45% у 2019 р. проти 51% у 2013 р. (Держава, 2019, с. 8).

Це пов'язано на нашу думку з тим, що уваги саме соціальному служінню приділялось недостатньо у перші десятиліття незалежності. Хоча воно і визначається одним із найголовніших завдань священної місії християнства у світі, через невірну оцінку священством, мирянами (парафіянами) пріоритетів у формуванні місії, або відсутність необхідних коштів на формування соціальної політики церкви соціальна стратегія багатьох конфесій реалізовувалась за залишковим принципом. Серед найбільших труднощів на цій ниві науковці визначають не лише політичні негаразди, економічні і фінансові труднощі, брак освічених спеціалістів у сфері християнської соціальної роботи, але й відсутність належного соціально-психологічного клімату серед парафіян, справжньої жертвовності, милосердя, взаємоповаги, живої комунікації. Тому й практикувались в останні десятиліття традиційні соціальні послуги через парафії та монастирі: навчання, виховання, допомоги, надання затишку нужденним (Мартишин, 2018; Попович, 2017).

Однак у подальшому соціальне служіння християнських церков в Україні почало розширюватися. Це зумовлено тим, що вимоги сучасного життя перетворюють його на механізм надання суспільству необхідних практик соціальної допомоги, а також забезпечення умов їх реалізації членами різноманітних релігійних конфесій та організацій. Відбувся процес інституціалізації практик соціальної допомоги церкви через створення відповідної нормативно-правової бази у формі соціальної доктрини, де закладені теоретичні засади соціально-служіння на сучасному етапі (Лазаренко, Цимбалюк, 2021, с. 43).

Кожна з існуючих на сьогодні в Україні християнських конфесій виробляють свою соціальну доктрину. Їх метою є формування системи поглядів на всі сторони життя – від глобальних проблем людства до соціальних вимог щодо окремого індивіда. Детальний огляд існуючих соціальних доктрин різних

християнських конфесій здійснено В. Поповичем (Попович, 2015).

Соціальне служіння в Україні на сучасному етапі здійснюється на різних рівнях (парафіяльна громада, регіон, держава), у різних сферах суспільного життя, охоплює різні верстви населення, що потребують соціальної підтримки і допомоги. Серед найбільш важливих напрямків соціально служіння виділяють роботу з безритульними, лікування та адаптація алко- та наркозалежних, боротьбу із сімейним насильством, адресну допомогу малозабезпеченим, робота із закладами медичної сфери (особливо в умовах пандемії COVID-19), роботу з людьми похилого віку, з особами з інвалідністю, звільненими з місць позбавлення волі, важко та невиліковно хворими, допомога армії тощо.

Дослідники відзначають успішну християнську соціальну роботу із соціальної реабілітації алко- та наркозалежних. За неофіційною конфесійною статистикою близько 85-90% таких людей, які закінчують реабілітацію у християнських закладах, більше ніколи не повертаються до наркотиків та алкоголю. Відтак християнський реабілітаційний центр не тільки лікує залежного, а цілковито його реабілітує, повертаючи його в суспільство (Филипчук, 2019, с. 114).

Повномасштабне російське воєнне вторгнення зумовило зміщення акцентів соціального служіння церкви. По-перше, релігійні організації стали активними учасниками гуманітарного фронту. Разом із органами влади, міжнародними благодійними об'єднаннями, волонтерськими рухами церкви і деномінації долучилися до вирішення нагальних проблем, що стосуються налагодження життєдіяльності суспільства в умовах воєнного стану. Християнські конфесії працюють за різними напрямками. Найактуальнішими з них в цих умовах стали: підтримка населення, яке постраждало від війни, шляхом забезпечення найнеобхіднішим (продуктами харчування, одягом, засобами гігієни тощо); забезпечення внутрішньо переміщених осіб притулком (розміщення на власних локаціях, допомога в пошуку житла, участь у зведенні тимчасових помешкань); підтримка ЗСУ (закупівля/виготовлення та постачання відповідним бойовим підрозділам військового спорядження, тактичного обладнання, амуніції,

автотранспортних засобів); логістичний супровід у сфері охорони здоров'я (доставляння з-за кордону медичного обладнання, техніки, спеціальної апаратури, життєво необхідних лікарських препаратів); проведення інформаційно-комунікативної діяльності (підтримання моральної стійкості суспільства, мобільне реагування у складних гуманітарних ситуаціях, зміцнення міжнародного партнерства в контексті протистояння російським загарбникам, формування правдивого уявлення про Україну серед світового співтовариства) (Здіорук, 2023, с. 8).

Висновки і перспективи подальших досліджень. В Україні існують віками напрацьовані християнські традиції допомоги ближньому, благодійності, милосердя, які на сьогодні оформились в інститут соціального служіння.

Соціальне служіння церкви набирає особливого сенсу і значущості у період кардинальних соціально-економічних змін на зламі епох, коли держава не може самостійно гідно відповісти на соціальні виклики. Залучення релігійних організацій до справи соціальної підтримки різних категорій населення, що опинились у складних життєвих ситуаціях, стало важливим додатковим і дієвим ресурсом для подолання соціальних проблем різного характеру. Адже на відміну від державних структур, церква здатна швидше реагувати на суспільні виклики, більш гнучка за способом реалізації практики соціальної допомоги.

Зростання соціального служіння в Україні наприкінці XIX ст. було значною мірою зініційовано державою і воно орієнтувалось на традиційні форми благодійності. У той час як сьогодні соціальне служіння церкви – власна ініціатива, позиція всіх християнських конфесій, що перетворило християнську соціальну роботу на важливий механізм надання суспільству необхідних практик соціальної допомоги.

Аналіз напрямків соціального служіння церков у сучасних умовах вказує на постійний прогрес у виборів форм і методів цієї діяльності. Його метою стали не лише моральне і духовне оздоровлення суспільства, але й подолання соціальних проблем і негараздів, які стоять на шляху досягнення цієї мети. Тому державі потрібно розвивати конструктивний діалог з церковними організаціями у сфері соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали). Київ: Центр Разумкова, 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf.
2. Здіорук С. І., Токман В. В. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2023. 36 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>.
3. Інституційні процеси життя світу і України. Колективна монографія. За редакцією професора А. Колодного. Київ : УАР, 2015. 384 с.
4. Кошель О.М. Духовенство Правобережної України в національно-культурному і духовно-освітньому відродженні (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Кам’янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2022. 584 с.
5. Лазаренко І. Ретроспективний аналіз соціального служіння: від поодиноких досліджень життя парафій до соціологічного осмислення проблеми. *Релігія і соціум*. 2017. № 3–4. С. 263–270.
6. Лазаренко І., Цимбалюк Н. Соціальне служіння церков як провайдер практик соціальної допомоги. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 2 (50) С. 139–145.
7. Мартишин Д.С. Соціальне служіння церкви в контексті державотворення [Електронний ресурс]. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_13.
8. Попович В. М. Соціальне вчення християнства: порівняльний аналіз різних конфесій. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 93. С. 237–241.
9. Попович В. М. Соціальне служіння (соціальна робота) як складник соціального вчення православної церкви: актуальні напрями взаємодії церкви і держави. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. Вип. 19. С. 74–76.
10. Филипчук С. Вектори благодійної діяльності християнських церков України в світлі конфесійних медіа: релігієзнавчий аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Випуск 21. С. 108–118.

REFERENCES:

1. Derzhava i tserkva v Ukraini-2019: pidsumky roku i perspektyvy rozvytku vidnosyn (informatsiini materialy) [The state and the church in Ukraine-2019: results of the year and prospects for the development of relations (informational materials)]. Kyiv: Tsentrazumkova. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf [in Ukrainian].
2. Zdioruk, S. I., Tokman, V. V. (2023). Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiini vidnosyny v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy : analitychna dopovid [State-church and socio-religious relations in the conditions of Russia's war against Ukraine: an analytical report]. Kyiv: NISD. Retrieved from <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07> [in Ukrainian].
3. Kolodny, A. (Ed.). (2015). Instytutsiini protsesy zhyttia svitu i Ukrainy [Institutional life processes of the world and Ukraine]. Kyiv: UAR [in Ukrainian].
4. Koshel, O.M. (2022). Dukhovenstvo Pravoberezhnoi Ukrainy v natsionalno-kulturnomu i dukhovno-osvitnomu vidrozhenni (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Clergy of Right-Bank Ukraine in the national-cultural and spiritual-educational revival (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. Kamianets-Podilskyi: TOV “Drukarnia “Ruta” [in Ukrainian].
5. Lazarenko, I. (2017). Retrospektyvnyi analiz sotsialnoho sluzhinnia: vid poodynokykh doslidzhen zhyttia parafii do sotsiolohichnoho osmyslennia problemy [Retrospective analysis of social service: from individual studies of the life of parishes to a sociological understanding of the problem]. *Relihiia i sotsium – Religion and society*, 3–4, 263–270 [in Ukrainian].
6. Lazarenko, I., & Tsymbaliuk, N. (2021). Sotsialne sluzhinnia tserkov yak provaidier praktyk sotsialnoi dopomohy [Social service of churches as a provider of social assistance practices]. *Visnyk NTUU “KPI” . Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. – Bulletin of NTUU “KPI” – Politicalogy. Sociology. Right*, 2 (50), 139–145 [in Ukrainian].
7. Martyshyn, D.S. (2018). Sotsialne sluzhinnia tserkvy v konteksti derzhavotvorennia [Social service of the church in the context of state formation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_13 [in Ukrainian].
8. Popovych, V. M. (2015). Sotsialne vchennia khrystyanstva: porivnialnyi analiz riznykh konfesii [Social teaching of Christianity: a comparative analysis of different denominations]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, 93, 237–241 [in Ukrainian].
9. Popovych, V. M. (2017). Sotsialne sluzhinnia (sotsialna robota) yak skladnyk sotsialnoho vchennia pravoslavnoi tserkvy: aktualni napriamy vzaiemodii tserkvy i derzhavy [Social service (social work) as a component of the social teaching of the Orthodox Church: current directions of interaction between the church and the state] *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii – Actual problems of philosophy and sociology*, 19, 74–76 [in Ukrainian].
10. Fylypchuk, S. (2019) Vektory blahodiinoi diialnosti khrystianskykh tserkov ukrainy v svitli konfesiinykh media: relihiieznavchyi analiz [Vectors of charitable activity of Christian churches of Ukraine in the light of confessional media: religious analysis]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofski nauky. – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical sciences*, 21, 108–118 [in Ukrainian].

УДК 364.624-056.26:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.5>

Оксана ФУШТЕЙ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, Україна, 21100

ORCID: 0000-0002-2330-6745

Ірина САРАНЧА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, Україна, 21100

ORCID: 0000-0002-5715-627

Наталія ФРАНКО

викладач кафедри філософії ФСП, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», просп. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056

ORCID: 0000-0002-1145-7220

Бібліографічний опис статті: Фуштей, О., Саранча, І., Франко, Н. (2023). Соціально-психологічні особливості суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 29–36, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.5>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті з'ясовуються проблематика суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю, в умовах воєнного стану, що набуває особливої актуальності та нині привертає увагу сучасних українських і зарубіжних учених.

Метою статті є теоретико-практичний аналіз та характеристика соціально-психологічних особливостей суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети дослідження використано комплекс методів: аналіз соціально-педагогічної та психолого-педагогічної літератури, порівняння наукових джерел, які стали основою для визначення ступеня наукової розробки проблеми, систематизація з метою визначення та уточнення основних понять дослідження та наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми, здійснено узагальнення, структурування основних підходів до розуміння сутності, структури й особливостей суб'єктивного благополуччя.

Представлено основні результати емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей суб'єктивного благополуччя, з'ясовано рівень суб'єктивного благополуччя, вивчено оцінку якості життя осіб з інвалідністю, а також з'ясовано індивідуальні потреби, критерії, задоволення яких в умовах воєнного часу дозволяє особам з інвалідністю почуватися комфортно, підтримувати достатню продуктивність життя. Визначено, що в умовах воєнного стану рівень оцінювання особами з інвалідністю суб'єктивного благополуччя вищий у випадку, коли задоволені повною мірою базові потреби; нематеріальні цінності й потреби.

На основі теоретичного вивчення та емпіричного дослідження обґрунтовано зміст і структуру соціально-психологічної роботи з суб'єктивним благополуччям осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану. Складовими такої соціально-психологічної роботи визначено профілактику, просвітництво, соціально-психологічне консультування, психокорекцію й психотерапію, а також проведення спеціальної тренінгової роботи.

Ключові слова: суб'єктивне благополуччя, особа з інвалідністю, умови воєнного стану, соціально-психологічна робота.

Oksana FUSHTEI

Senior lecturer of the Department of Psychology and Social Work Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubynskiy, 32 Ostrozkohe str., Vinnitsa, Ukraine, 21100

ORCID: 0000-0002-2330-6745

Iryna SARANCHA

Senior lecturer of the Department of Psychology and Social Work Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubynskiy, 32 Ostrozkohe str., Vinnitsa, Ukraine, 21100

ORCID: 0000-0002-5715-627

Nataliia FRANKO

Lecturer at the Department of Philosophy of FSP

National Technical University of Ukraine "Kyiv Ihor Sikorskyi Polytechnic Institute", 37 Beresteyskyi ave, Kyiv, Ukraine, 03056

ORCID ID: 0000-0002-1145-722

To cite this article: Fushtei, O., Sarancha, I., Franco, N. (2023). Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti subiektyvnoho blahopoluchchia osib z invalidnistiu v umovakh voiennoho stanu [Social-psychological features of subjective well-being of individuals with disabilities in wartime conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 29–36, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.5>

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SUBJECTIVE WELL-BEING OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN WARTIME CONDITIONS

The article explores the issues of subjective well-being of individuals with disabilities in wartime conditions, which has become particularly relevant and is currently drawing the attention of contemporary Ukrainian and foreign scholars. The aim of the article is to conduct a theoretical and practical analysis and characterization of the features of subjective well-being and its determinants in the conditions of wartime for individuals with disabilities. A theoretical analysis of contemporary scientific sources has been carried out, summarizing the understanding of the essence of subjective well-being of individuals with disabilities by Ukrainian and foreign scholars. The article generalizes and structures the main approaches to understanding the essence, structure, and features of subjective well-being. An analysis of the current state of research on the investigated problem by scholars is conducted. The main results of empirical research on the social-psychological features of subjective well-being are presented, revealing the level of subjective well-being and happiness, studying the assessment of the quality of life of individuals with disabilities. Additionally, individual needs, criteria, and satisfaction that allow individuals with disabilities to feel well, comfortable, and maintain sufficient life productivity in wartime conditions are clarified. It is determined that in wartime conditions, the level of subjective well-being assessment by individuals with disabilities is higher when basic needs are fully satisfied; secondarily – non-material values and needs.

Substantiated are the content and structure of social-psychological work on the subjective well-being of individuals with disabilities in wartime conditions. The components of such social-psychological work include prevention, awareness-raising, social-psychological counseling, psychocorrection, and psychotherapy, as well as the conduct of special training activities.

Key words: *subjective well-being, person with disabilities, wartime conditions, social-psychological work.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Умови воєнного часу, які нині для України стали реаліями повсякдення, є для людей складним випробуванням у життєдіяльності, до якого більшість виявилася не готовою, частково змогла впоратися й стабілізувати свої життєві потреби й можливості, мобілізуватися долати труднощі у власному житті, допомагати в цьому іншим. Очевидно, що складність пристосування до таких умов, накопичення травматичних впливів обставин життя, переживання особистих і суспільних втрат у стані війни зни-

зили й загальний рівень суб'єктивного благополуччя особистості, міру позитивності відчуття себе в житті, переживання спокою, комфорту, загальної задоволеності якістю свого життя й розуміння досяжності майбутніх бажань. Всі проблеми сучасного стану України в умовах агресивної війни торкнулися молоді з інвалідністю не меншою мірою, як громадян інших категорій. Переосмислення цінностей, переживання реалій воєнного часу, могли спровокувати й появу регресу цілей, бажань, повернути до дитинства, до часу без війни, де відчуття

комфорту, зрозумілості, однозначності, послідовності, передбачуваності життя, присутності всіх близьких людей завжди поруч були стабільним підґрунтям емоційно позитивного переживання суб'єктивного благополуччя.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблематика вивчення суб'єктивного благополуччя відображена в працях І. Горбаль, Т. Данильченко, Є. Кушмирук, О. Лукасевич, Д. Отич, Б. Пахоль, О. Савченко, Т. Титаренко, Ю. Швалба та ін. українських вчених. Дотично вона розглядається в публікаціях зарубіжних учених E. Diener, C. Ryff та ін.

Мета дослідження є здійснення теоретико-емпіричного дослідження й обґрунтування соціально-психологічних особливостей суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Проблема суб'єктивного благополуччя особистості обговорюється не лише в рамках наукових досліджень, ай в площині глобальних світових процесів, до яких включені різні країни, які зачіпають життя громадян різних країн. Варто згадати, що в окремих публікаціях і нині простежується паралельне використання слів «благополуччя» і «щастя», «задоволеність життям», «якість життя», «гедонізм», «психологічне благополуччя» тощо. Таке використання зумовлюється специфічністю поглядів науковців на сутність й компоненти благополуччя особистості.

Суб'єктивне благополуччя особистості покладається на когнітивну й афективну оцінку (осмислення й переживання) особистістю дійсності та себе в цій дійсності. Чим вищим є суб'єктивне благополуччя особистості, тим успішнішою буде її адаптація до життєвих реалій (Швалб Ю., 2021).

Українська вчена (Т.Титаренко, 2020) вважає суб'єктивне благополуччя досить складним особистісним феноменом. Вона запропонувала виділяти різні рівні, на яких особистість здійснює оцінку благополуччя, а саме: мікрорівень – щастя, задоволеність життям, що пов'язані з позитивними емоціями, емоційним станом «тут і тепер», який особистість хоче втримати (теперішнє); мезорівень – переконання й оцінка рівня добробуту, когнітивна оцінка щодо співвіднесення реального й ідеального («життя вдалося чи не вдалося», міри успішності самореалізації (минуле – тепе-

рішнє – майбутнє; макрорівень – рівень цінностей і загальних смисложиттєвих орієнтирів, що проявляються у психологічному здоров'ї, особистішому зростанні, процвітанні, розумінні власного внеску у життя спільноти, суспільства, держави тощо.

Так, (Т. Данильченко, 2020), запропонувала власний погляд на структуру факторів особистісного благополуччя. У цій структурі ключове місце посідає соціальна конфронтація – фізичне і біологічне джерело адаптації та виживання в соціальних умовах. Вона звертає увагу на соціальні потреби особистості та виділяє такі їх важливі групи: потреби в соціальній інтеграції – відчуття прихильності, прийняття й кохання (внутрішнє походження); приналежність, інтеграція, вплив (зовнішнє походження); потреби у соціальному схваленні – компетентність, відчуття сміливості, довіра (внутрішнє походження); повага, стабільність визнання іншими, солідарність і корисність (зовнішнє походження); потреби у соціальній підтримці – розуміння, співпереживання, емпатія (внутрішнє походження); турбота, фізичний контакт, допомога (зовнішнє походження).

Суб'єктивне благополуччя – це процес, що характеризується індивідуальним оцінюванням міри гармонії важливих сфер життєдіяльності згідно з власними критеріями (Кушмирук Є., 2017).

У якості важливих чинників соціального походження, які впливають на суб'єктивне (соціальне) благополуччя особистості: соціальне прийняття (рівень довіри до оточення й до світу, що впливають на встановлення й підтримання соціальних зв'язків, адаптацію та сприйняття себе в соціумі); соціальна актуалізація (можливість суспільства жити кожного свого члена, підтримувати його, не бути байдужим, не стигмувати); узгодженість з суспільством (здатність приймати реальність, як вона є, мати свою точку зору); соціальний внесок (відчуття причетності до загальної справи); соціальна інтеграція (приналежність до групи, соціальні установки тощо) (Отич Д., Чабан І. 2022).

Проведене емпіричне дослідження дозволило нам виявити й охарактеризувати соціально-психологічні особливості суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах війни. Ми з'ясували, рівень суб'єктивного благополуччя, а також рівень переживання сукупних діагнос-

тичних показників – якість життя, пов'язана зі станом здоров'я – фізична й психічна складова та індивідуальні критерії суб'єктивного благополуччя з огляду на ситуацію воєнного стану. Участь в емпіричному дослідженні взяли 65 осіб з інвалідністю з числа студентів закладів вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

За результатами методики «Когнітивні особливості суб'єктивного благополуччя» (КОСБ-3), за шкалою «Задоволеність власним життям» виявлено такі результати: більшість показників вибірки перебувають в зоні середніх значень – 54%; низькі значення – 35%; високі значення – 13%.

Отже, оцінка відчуття задоволення власних потреб у половини досліджуваних перебуває в межах середнього рівня.

За шкалою «Невдоволеність собою та розчарування в житті» виявлено такі результати в досліджуваних: більшість показників вибірки перебувають в зоні середніх значень – 47%; низькі значення – 21%; високі значення – 42%.

Отже, міра категоричного невдоволення через недосягнення бажаного притаманна 42% з вибірки дослідження. Саме ці особи з інвалідністю дуже переймаються більш вдалими досягненнями людей з оточення, досить критично налаштовані щодо власних успіхів й можливостей їх досягнення. Через це вони почувають високу напругу, часто роздратовані, мають значні прояви тривожності, накопичують й уникають розв'язання актуальних і нагальних проблем (ймовірно, прокрастинують).

У 47% з досліджуваних відверто негативні переживання відсутні. Вони менш орієнтовані на порівняння себе з іншими, свої успіхи/неуспіхи оцінюють за внутрішніми критеріями, тобто більш інтернальні. Досягнуті успіхи (навіть найменші) позитивно оцінюються, виникають позитивні емоції, з'являється нагода досягнути рівнем навіть у складних умовах воєнного стану. У осіб з інвалідністю з низьким рівнем значень 21% за цією шкалою достатньо енергії, не констатується астенія, присутня чітка віра у власні сили й можливості, є бажання рухатися вперед й розвиватися, навіть попри невдачі й складнощі військового часу. А тому помітний досить відчутний рівень

особистісної спроможності долати всі умови життя під час воєнного стану, приймати обставини свого життя і «Я» в теперішньому часі, з орієнтацією на розвиток у майбутньому.

За шкалою «Задоволеність відносинами з іншими» виявлено такі результати в досліджуваних: більшість показників вибірки перебувають в зоні середніх значень – 62%; низькі значення – 16%; високі значення – 22%.

Виявлено, що лише 16% досліджуваних відчувають брак довіри, критично не вміють будувати тривалі стосунки з оточенням, не мають в цьому потребу й у них відсутня готовність покладатися на інших. Необхідність спілкування вважається вимушеною мірою, існує бажання відгородитися, бути наодинці, існують стійкі переживання власної небезпеки й дискомфорту в теперішній ситуації життя. Навколишні люди часто сприймаються як загрозові особи, що налаштовані перешкоджати задоволенню потреб цієї досліджуваних.

Навпаки, для 22% міра задоволення власними стосунками досить висока, навіть попри воєнний стан. Такі особи з інвалідністю довіряють світу, прихильні й відчувають прихильність і підтримку від оточення, самі готові надавати будь-яку допомогу, не почуваються відчуженими.

Проте, попри найістотніші відмінності у вираженні досліджуваними високого рівня задоволення системою стосунків, у 62% помітні ситуативні реакції на оцінювання свого життя з точки зору ефективності комунікації. Припустимо, що на цю оцінку впливають різні фактори, зокрема й обмеження та особливості, які провокуються умовами війни, зниженням загального рівня оцінювання власного суб'єктивного благополуччя через наявність частих умов емоційної нестабільності, переживання індивідуальної і колективної травми, відчуття втрати тощо. Загальний рівень суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану за методикою (КОСБ-3) (рис. 1).

Отже, більшість досліджуваних мають середній рівень задоволеності життям, що й впливає на індивідуальну оцінку суб'єктивного благополуччя. Для досліджуваної вибірки рівень суб'єктивного благополуччя більше виражений щодо ситуації стосунків з оточенням, менше – результативності досягнень і можливості використовувати особисті ресурси, а також загаль-

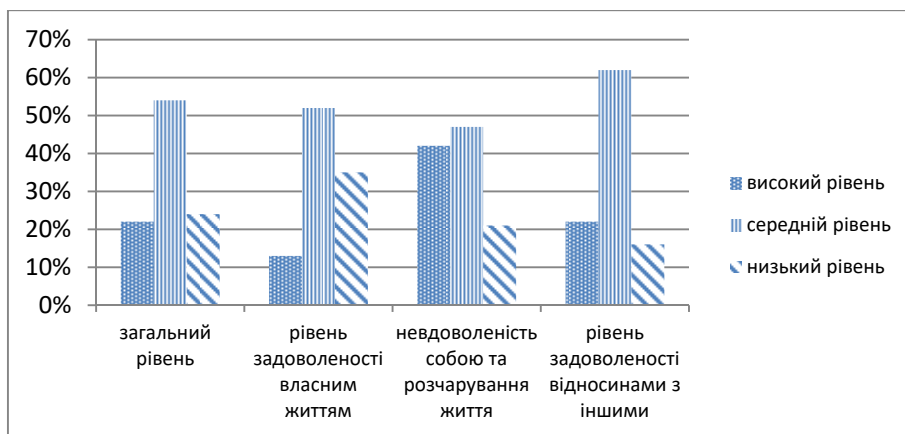

Рис. 1. Загальний рівень суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану за методикою (КОСБ-3)

ного рівня задоволеності різними сферами життя. Можемо припустити, що крім інших причин це можна пояснити й умовами військового стану в Україні, що позначаються на когнітивній інтерпретації власного суб'єктивного благополуччя й емоційній стабільності осіб з інвалідністю.

Також, було важливо отримати суб'єктивну оцінку досліджуваними якості свого життя через контекст оцінювання теперішнього стану свого фізичного й психологічного здоров'я. Дані досліджуваних, отримані за опитувальником «Самооцінка стану здоров'я» (MOS SF-36) Дж. Вейр показують наявність кращої оцінки якості свого фізичного стану, в порівнянні з показниками психологічного здоров'я (рис. 2).

Були отримані такі дані: фізичний компонент: високий рівень – 13%, середній рівень – 62%, низький – 25%; психологічний компонент – високий рівень – 8%, серед-

ній – 55%, низький – 37%. Отже, за результатами дослідження, фізичне самопочуття у вибірки дещо краще, ніж стан психічного функціонування в умовах війни.

Порівняння даних за фізичним компонентом якості життя пов'язаної зі станом здоров'я показує, що серед складових цього компоненту в цілому домінують середні значення. За показником «Фізичне функціонування» було виявлено низький рівень у 32% досліджуваних, тому, можна стверджувати, своє фізичне функціонування на даному етапі життя такі особи вважають перешкодою для досягнення поставлених цілей, виконання необхідної роботи та різних завдань.

Високий рівень переважає за «Рольовим функціонуванням» (48%), що вказує на досить позитивну оцінку особами з інвалідністю впливу свого фізичного стану на можливість успішного виконання різних ролей у конкрет-

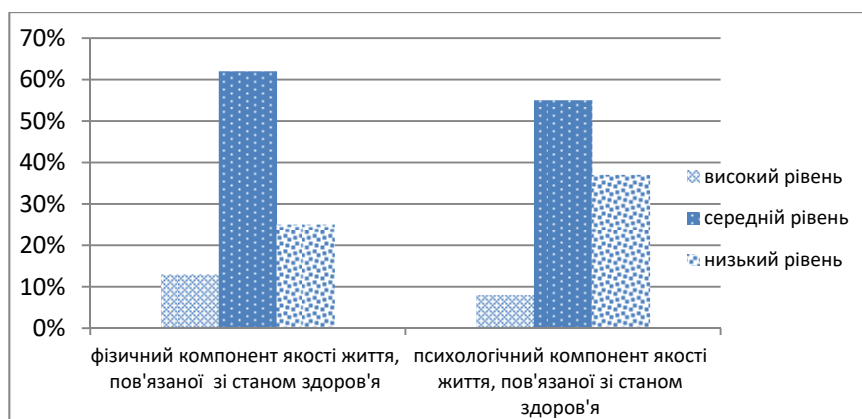

Рис. 2. Рівень оцінювання якості життя, осіб з інвалідністю, пов'язаної зі станом здоров'я за методикою (MOS SF-36, Дж. Вейр)

них сферах життєдіяльності, вони вважають, що їхні зусилля достатні для виконання певного обсягу роботи.

55% вказують на те, що їхня життєдіяльність не супроводжується надто інтенсивними больовими відчуттями, а самі відчуття не впливають на здатність займатися повсякденною діяльністю. Це свідчить про задовільний стан фізичного самопочуття. Те саме можна констатувати з огляду на результат за показником «Загальний стан здоров'я», однак, бачимо, що високого рівня самооцінювання стану здоров'я досліджуваними вибірки немає, домінує середній рівень (52%) прийняття я власного стану здоров'я на даному етапі життя в умовах воєнного стану.

Рівні складових фізичного компоненту якості життя осіб з інвалідністю, пов'язаної зі станом здоров'я (рис. 3).

Варті аналізу дані за кожною окремою складовою психологічного компоненту якості життя, пов'язаної зі станом здоров'я.

За складовою «Життєздатність» домінують середній і низький рівні (41%). Отже, у досліджуваних є відчуття, що їм бракує життєвої сили й енергії для успішної життєдіяльності в умовах воєнного стану, присутнє виснаження й напруга в роботі, в стресових умовах, в теперішніх умовах невизначеності.

У 76% домінує середній рівень оцінки соціального функціонування. Це означає, що різні життєві обставини мають більшою або меншою мірою вплив на їхній фізичний й емоційний стан, соціальну активність, спілкування та взаємодію. 15% переконані, що фізичні й емо-

ційні впливи нестабільні й негативним чином впливають на життєві досягнення, знижують контактність і задоволення життям саме зараз, в умовах військової загрози.

За показником «Рольове емоційне функціонування» виявлено позитивний зв'язок між емоціями і успішністю виконання різних життєвих ролей, повсякденної роботи, її обсягу та якості (74%). Відповідно, існує взаємозв'язок між позитивними емоційними переживаннями й продуктивністю та результативністю у житті в специфічних умовах воєнного стану.

Досить суперечлива виявилася оцінка стану власного психічного здоров'я особами з інвалідністю. Для 74% присутні періодичні відчуття стану нервового виснаження, печалі, знервованості, втоми, що погіршує настрій, знижує продуктивність та активність під час спілкування з оточенням.

Рівні складових психологічного компоненту якості життя осіб з інвалідністю, пов'язаної зі станом здоров'я (рис. 4).

Отже, за методикою «Самооцінка стану здоров'я» (MOS SF-36) Дж. Вейр можемо констатувати, що стан фізичного здоров'я осіб з інвалідністю який впливає на оцінку якості життя в умовах воєнного стану, більше сприяє подоланню труднощів і перешкод, дозволяє впоратися з викликами військового часу, аніж стан психологічного здоров'я.

Нами було проведено опитування осіб з інвалідністю за авторською анкетой «Якість життя в умовах воєнного стану». Завданням опитування стало з'ясування спектру індивідуальних критеріїв, необхідних і достатніх для того, щоб

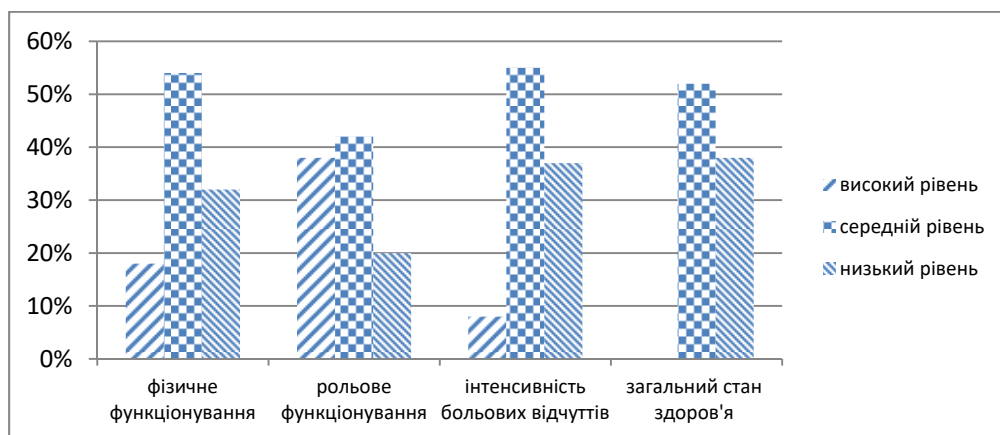

Рис. 3. Рівні складових фізичного компоненту якості життя осіб з інвалідністю, пов'язаної зі станом здоров'я

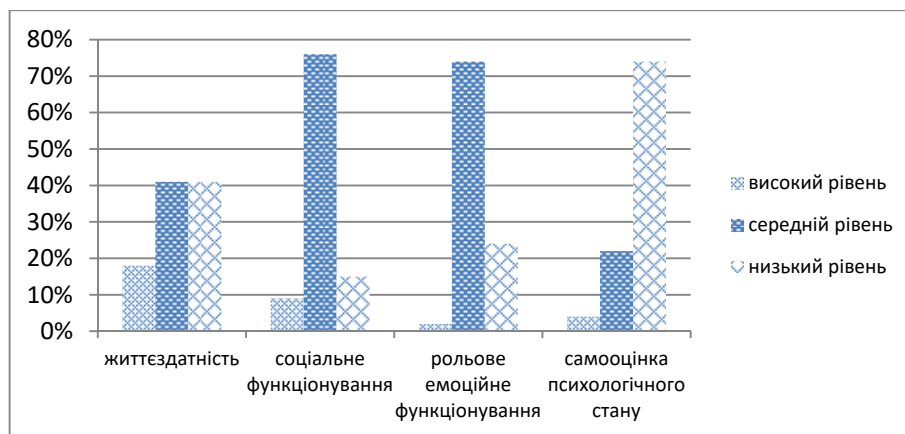

Рис. 4. Рівні складових психологічного компоненту якості життя осіб з інвалідністю, пов'язаної зі станом здоров'я

почуватися благополучно (стабільно, комфортно, спроможно, зрозуміло тощо) в умовах воєнного стану, оскільки задоволені саме ці потреби.

Щоб мати можливість зробити якісну оцінку відповідей досліджуваних з числа вибірки, рейтинги реакцій досліджуваних ми згрупували. Було виділено 2 категорії: «базові потреби» й «нематеріальні потреби й цінності». За результатами опитування, особи з інвалідністю в якості індивідуальних критеріїв суб'єктивного благополуччя в умовах війни визначають: у першу чергу, задоволення базових потреб – почуватися здоровими й отримати якісну вчасну медичну допомогу; перебувати в безпеці, у звичних комфортних умовах, мати житло й одяг; сон; вільне пересування й зв'язок; мати можливість якісно харчуватися й доступ до питної води; забезпеченість коштами, можливість працювати тощо; по друге, нематеріальні потреби й цінності; за рейтингуванням, по мірі задоволення базових потреб, особи з інвалідністю починають робити акцент на критеріях не пов'язаних із ними, зокрема, родинні стосунки й спілкування з рідними; перемога й мир; освіта й здобуття професії; допомога іншим; саморозвиток й самовдосконалення; культура й духовність тощо.

Тобто, в умовах воєнного стану існують певні особливі потреби осіб з інвалідністю, задоволення яких дозволяє їм підтримувати стабільність, стійкість, рівновагу, досягати

бажаного/можливого способу індивідуальної саморегуляції в різних сферах життя й щодо життєдіяльності в цілому тощо. Опитування показало, що первинно більшою мірою такі критерії пов'язані саме з задоволенням базових потреб, вторинно – соціальних й підтримання можливостей саморозвитку та самореалізації в непростих умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений теоретично-емпіричний аналіз дослідження соціально-психологічних особливостей суб'єктивного благополуччя осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану показали, що існує доцільність обґрунтування найбільш ефективних технологій, форм, методів соціально-психологічної роботи із суб'єктивним благополуччям осіб з інвалідністю, що стане корисним для всіх практиків, що працюють із особами з інвалідністю в такий непростий час. А саме, просвітництво, профілактика, корекція, соціально-психологічне консультування, проведення тренінгів задля розвитку необхідних для підсилення ресурсів особистості з інвалідністю станів, якостей, можливостей тощо.

Отже, соціально-психологічна робота – це система реалізації визначених напрямів і функцій, завдяки чому стає можливим досягти оптимального рівня сприяння функціонуванню особистості з інвалідністю в умовах середовища її життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данильченко Т.В. Місце поняття «особистісне благополуччя» в системі категорій позитивної психології. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2020. № 2(5). С. 52–69.

2. Еколого-психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості: монографія за ред. Ю.М. Швалба. Київ – Львів: Видавець Вікторія Кундельська. 2021. 234 с.
3. Іваннікова Г.В. Перспективи дослідження психологічного благополуччя молоді із інвалідністю. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів*: тези доп., XIV міжнар. наук.-практ. конф. 19-20 лист., 2014 р., Київ, 2014. С. 194–196.
4. Кушмирук Є.С. Параметри психологічного благополуччя студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2017. 2, С. 36–40.
5. Отич Д., Чабан І. Психологічні особливості суб'єктивного благополуччя осіб дорослого віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки 2022. №1 8(63). С. 32–42.
6. Титаренко Т.М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький. Імекс-ЛТД, 2020. 160 с.
7. Харитинський А. Теоретична модель суб'єктивного благополуччя особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 36. наукових праць. Київ: НУОУ. 2022. Вип. 6(70). С. 190–197.

REFERENCES:

1. Danylchenko T.V. (2020). *Misce ponjattja «osobistisne blahopoluchchja» v sistemi kategorij pozitivnoi psihologii*. [The place of the concept of “ersonal well-being” in the system of categories of positive psychology]. *Naukovij visnik Siversshhini. Serija: Osvita. Social'ni ta povedinkovi nauki – Scientific Bulletin of Severshchyna. Series: Education. Social and behavioral sciences*, 2(5), 52–69 [in Ukrainian].
2. Kundelska V. (2021) *Ekoloho-psykholohichni determinanty sub'yektyvnoho blahopoluchchya osobystosti* [Environmental and psychological determinants of the subjective well-being of the individual]. Yu.M. Schwalba (Ed.). Kyiv – Lviv [in Ukrainian].
3. Ivannikova H.V. (2014) *Perspektyvy doslidzhennya psykholohichnoho blahopoluchchya molodi iz invalidnistyu. Aktual'ni problemy navchannya ta vykhovannya lyudey v intehrovanomu osvith'omu seredovyschi u svitli realizatsiyi Konventsiyi OON pro prava invalidiv* [Prospects for the study of psychological well-being of young people with disabilities. Actual problems of teaching and educating people in an integrated educational environment in light of the implementation of the UN Convention on the Rights of the Disabled]. *Abstracts of Papers: XIV Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia – The Sixth International Scientific and Practical Conference*. (pp. 194–196). Kyiv [in Ukrainian].
4. Kushmyruk S. (2017) *Parametry psykholohichnoho blahopoluchchya studentiv*. [Parameters of students' psychological well-being.] *Naukovyy visnykh Khersons'koho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 2, 36–40 [in Ukrainian].
5. Otych D., Chaban I. (2022) *Psykholohichni osoblyvosti sub'yektyvnoho blahopoluchchya osib dorosloho viku* [Chaban I. Psychological features of subjective well-being of adults]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov*, ser. 12, 18(63), 32–42 [in Ukrainian].
6. Tytarenko T.M. (2020) *Posttravmatychnе zhyttyetvorennya: sposoby dosyahnennya psykholohichnoho blahopoluchchya* [Post-traumatic life creation: ways to achieve psychological well-being]. Кропивницький: National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology [in Ukrainian].
7. Kharytynskyy A. (2022) *Teoretychna model' sub'yektyvnoho blahopoluchchya osobystosti* [Theoretical model of subjective well-being of the individual]. *Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrayiny – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*. Issue 6(70), 190–197, Kyiv [in Ukrainian].

УДК 37.013.42-051]:34:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6>

Світлана ЧЕРНЕТА

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Бібліографічний опис статті: Чернета, С. (2023). Міжкультурна компетентність як складова професійної компетентності фахівців із соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 37–44, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6>

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Сучасне українське суспільство потребує компетентного конкурентоздатного фахівця із соціальної роботи, готового працювати у міжкультурному середовищі, обтяженому міжетнічними, міжкультурними, морально-психологічними, соціально-економічними конфліктами. Розглянувши різні підходи до трактування поняття «компетентність», «професійна компетентність» та «міжкультурна компетентність», дозволив нам трактувати останню як складне багатокомпонентне утворення, що впливає на результат спілкування та взаємодії з представниками інших культур, виявляється в умінні застосувати мовленнєві здібності, детерміновані соціокультурним контекстом, застосовувати на практиці культурні правила і норми, які визначають успішність міжкультурного спілкування.

Основними характеристиками міжкультурної компетентності визначено: відкритість до пізнання іншої (чужої) культури; сприйняття психологічних, соціальних й інших інтеркультурних відмінностей; психологічна готовність до співпраці з представниками інших культур; здатність диференціювати колективне й індивідуальне в комунікативній поведінці іншокультурного комуніканта; уміння долати соціальні, етнічні, культурні упередження і стереотипи; наявність набору комунікативних засобів, доцільний їх вибір відповідно до ситуації спілкування; дотримання норм етикету в процесі спілкування.

Формуванню міжкультурної компетентності фахівців із соціальної роботи сприяють: їх готовність до взаємодії з представниками інших культур; повага до чужих культурних цінностей, традицій; здатність розпізнавати, поважати й правильно використовувати інтелектуальні та поведінкові відмінності своєї та іншої культури в процесі комунікації.

Важливим завданням професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи є перегляд та вдосконалення освітніх програм, зокрема, вивчення таких вибіркових освітніх компонентів, які б розглядали питання формування світоглядної культури, толерантності, конфліктологічної культури, комунікативної культури, мовленнєвої культури та ділового (професійного) етикету.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, міжкультурна компетентність, соціальна робота, фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, соціальні послуги.

Svitlana CHERNETA

Dr. Sc. (Pedagogy), Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

To cite this article: Cherneta, S. (2023). Mizhkulturna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Intercultural competency as a component of the social work specialists professional competency]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 37–44, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6>

INTERCULTURAL COMPETENCY AS A COMPONENT OF THE SOCIAL WORK SPECIALISTS PROFESSIONAL COMPETENCY

Modern Ukrainian society needs a competent competitive specialist in social work, ready to work in an intercultural environment burdened by interethnic, intercultural, moral-psychological, socio-economic conflicts. Having investigated different approaches to the interpretation of the concepts of «competency», «professional competency» and «intercultural

competency», it allowed us to interpret the latter as a complex multi-component formation that affects the result of communication and interaction with representatives of other cultures. It is manifested in the ability to apply speech abilities determined by socio-cultural context, to apply in practice cultural rules and norms that identify the success of intercultural communication.

The main characteristics of intercultural competency are defined: openness to learning about another (foreign) culture; perception of psychological, social and other intercultural differences; psychological readiness to cooperate with representatives of other cultures; the ability to differentiate collective and individual in the communicative behavior of a foreign-cultural communicator; ability to overcome social, ethnic, cultural prejudices and stereotypes; the availability of a set of communication tools, their appropriate selection in accordance with the communication situation; compliance with the rules of etiquette in the process of communication.

The formation of intercultural competency of social work specialists is facilitated by: their readiness to interact with representatives of other cultures; respect for other people's cultural values and traditions; the ability to recognize, respect and use correctly the intellectual and behavioral differences of one's own and other cultures in the process of communication.

An important task of the professional training of future specialists in social work is the revision and improvement of educational programs, in particular, the study of such selective educational components that would consider the issue of formation of worldview culture, tolerance, conflict culture, communicative culture, speech culture and business (professional) etiquette.

Key words: competency, professional competency, intercultural competency, social work, social work professional, social worker, social services.

Актуальність проблеми. Сучасні глобалізаційні, інтеграційні та міграційні процеси висувають перед Україною і громадянським суспільством суттєві виклики. Євроінтеграційний рух нашої держави, входження в європейський освітній простір зумовили зміни у підходах до підготовки конкурентоздатного фахівця на ринку праці. Особливим випробуванням для українців стала розв'язана росією повномасштабна війна, що зумовила хвилю внутрішніх міграційних процесів, необхідність асиміляції населення різних регіонів України, надання внутрішньо переміщеним особам належних соціальних послуг. Таким чином, постала потреба міжкультурної комунікації представників одного народу з різними географічно, ментально, етнічно тощо, зумовленими особливостями.

Наші захисники виконують надзавдання на полях бою. Освітня й науковці становлять інтелектуальний тил та працюють на майбутнє – розробляють нові методи підготовки майбутнього покоління фахівців для післявоєнної відбудови і відновлення України. Значна роль у цьому, безумовно, належить фахівцям із соціальної роботи. Такі спеціалісти повинні бути компетентними, мобільними сучасними професіоналами, які здатні приймати ефективні рішення у різних життєвих ситуаціях, вміють застосовувати належні засоби, способи й прийоми взаємодії, налагодити продуктивний діалог.

Підготовка компетентного фахівця із соціальної роботи до взаємодії в умовах полікультурного соціуму, який може запобігти дискримінації, відторгненню, насильству, непорозумінню, зумовленому зіткненням різних

світоглядів і культур, – є важливою парадигмою освітньої політики на сьогоднішній день. Тому перед закладами вищої освіти на сьогодні одним із завдань є підготовка професіоналів, готових до діалогу культур у сучасному світі, обтяженому міжетнічними, міжкультурними, морально-психологічними, соціально-економічними конфліктами. Тобто, галузь соціальної роботи потребує міжкульно компетентного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання формування професійної компетентності та міжкультурної компетентності, як її складової, фахівців із соціальної роботи викликають значний інтерес у вітчизняних та зарубіжних науковців.

Питання застосування компетентнісного підходу в освітньому процесі вивчали Н. Бібік, О. Браславська, О. Байденко, А. Вербицький, О. Дубасенюк, І. Зимня, Т. Клименко, О. Коваль, О. Локшина, В. Луговий, О. Малихін, В. Огнев'юк, О. Савченко, В. Серіков, Г. Селевко, С. Сисоєва, Н. Терентьева, Л. Хоружа, Н. Чернуха, Дж. Равен (англ. J. Raven), Р. Штернберг (нім. R. Sternberg) та ін. (Костенко, 2021).

Професійну компетентність фахівців досліджували С. Бухальська, Т. Браніцька, О. Голік, Г. Кліш, Я. Кульбашна, А. Любас, М. Мруга, І. Переходько, І. Радзівська, О. Резунова, К. Хоменко, А. Щербакова та інших (Гальчун, 2021).

Питання фахової підготовки майбутніх соціальних працівників вивчали українські дослідники: Р. Вайнола, Л. Димитрова, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Л. Міщик, Н. Олек-

сюк, В. Поліщук, В. Полтавець, Л. Романовська, Т. Семигіна та ін. (Чернета, Белкіна-Ковальчук, 2021).

Сучасну українську наукову школу представляють дослідники різних питань міжкультурної взаємодії: властивості полікультурного діалогу в соціокультурному середовищі (І. Бех, Н. Кочубей, М. Нестерова, Н. Сейко), психологічні чинники крос-культурної адаптації (І. Брунова-Калісецька, О. Резунова, С. Рашидова), мультикультурна взаємодія (Ф. Бацевич, В. Демецька, К. Мальцева, К. Мацик, Н. Миропольська, Р. Помірко, О. Селіванова, Т. Скубашевська) (Левадна, 2021).

Мета дослідження. Метою статті є дослідження міжкультурної компетентності соціального працівника як важливої складової його професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світові глобалізаційні процеси, війна в Україні, інші збройні конфлікти висувують перед фахівцями усіх без винятку галузей щоденні проблеми, розв'язання яких впливає різні аспекти людської життєдіяльності. Налагодження співпраці та взаєморозуміння між усіма учасниками багатонаціонального комунікативного процесу є запорукою успішного вирішення завдань, тобто – участь в інтернаціональному полілозі. Кожна професія має конкретні особливості, однак від будь-якого працівника очікують професіоналізму належного рівня.

З огляду на здійснюване дослідження, ми трактуємо компетентність як «як інтегративну характеристику особистості, цілісне динамічне утворення, що передбачає комплекс знань, умінь, навичок, досвіду застосування їх для здійснення професійної діяльності, особистісних характеристик (якостей, здібностей), цінностей та мотивації, які виявляють у готовності діяти, бути готовим до змін для досягнення певних цілей, результатів виконання цієї діяльності» (Чернета, 2021, с. 80).

Щоб забезпечити якісну підготовку фахівців із соціальної роботи, готових до надання соціальних послуг, варто дослухатися до думки Г. Слезанської, що для удосконалення якості вищої освіти, приведення системи фахової підготовки майбутніх соціальних працівників у відповідність до сучасних вимог суспільства та ринку праці заклади вищої освіти повинні взяти на себе відповідальність щодо забезпе-

чення високого рівня сформованості професійних та соціальних компетентностей, особистісних професійних якостей спеціаліста тощо (Слезанська, 2016).

Фахову компетентність розуміють як складне інтегральне інтелектуальне, професійне та особистісне явище, яке формується у ході професійної підготовки у закладі освіти, проявляється, розвивається і вдосконалюється в процесі діяльності, ефективність його значною мірою залежить від теоретичної, практичної і психологічної підготовки, особистісних, професійних та індивідуально-психологічних рис, усвідомлення цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності. В. Ягупов вважає, що компетентність проявляється у певній ситуації професійного характеру. Компетентність – це готовність до здійснення професійної діяльності, наявність професійно значущих якостей фахівця (Скрипнікова, 2020).

Таким чином, компетентність доцільно розглядати як професійне самовираження шляхом застосування набутих знань та умінь для подальшої самореалізації та саморозвитку. Поняття «компетентність», крім вузько професійних знань, умінь і навичок, передбачає такі якості як: самоефективність, ініціативність, вміння працювати в команді, здатність до практичної самореалізації. Ряд дослідників виокремлюють такі базові компоненти професійної діяльності: навчальну, культурну, політичну, соціальну та інші діяльності, що включають особистісні компетентності як результат розвитку і саморозвитку. Аналіз розуміння поняття професійної компетентності демонструє, що у ній вбачають одну із сходинок професіоналізму, необхідну для ефективної професійної самореалізації. Щоб досягти професійної майстерності, посісти достойне місце у професійній ієрархії, особа повинна оволодіти високим рівнем професійної компетентності (Скрипнікова, 2020).

Професійна діяльність соціального працівника відбувається у системі «людина-людина». Тому важливими компонентами діяльності є не лише знання та уміння, відповідність професійному стандарту, а й особистісні риси, здатність комунікувати. Професійна компетентність фахівця соціальної сфери полягає не лише у здатності здійснювати соціальну роботу на належному рівні, дотриманні стандартів загаль-

нолюдської культури, а й включає соціально-психологічні особливості, цінності, орієнтації, комунікативну грамотність (Гальчун, 2021).

Тому, фахова компетентність виступає не лише одиницею виміру професіоналізму, а й певним індикативним фактором, від якого залежить успішність реалізації соціальних, професійних функцій, усієї життєдіяльності особи загалом. Можна констатувати, що професіоналізм є важливою умовою прояву компетентності, а компетентність виступає показником рівня відповідності професіоналізму (Скрипнікова, 2020).

Кардинальні зміни у суспільному, політичному, економічному житті України, зумовлені війною, викликали переформатування великої кількості сфер життєдіяльності людини, зокрема й надання соціальних послуг. Інтернаціоналізація усіх сфер життя, міграційні процеси, розширення співробітництва, тощо поставили перед фахівцями з соціальної роботи комплексну вимогу – бути конкурентоспроможним спеціалістом з чітко сформованою міжкультурною компетентністю (Резунова, 2021).

Дослідники об'єднали знання, вміння, особисті риси, які забезпечують здійснення ефективної міжкультурної комунікації, у поняття «міжкультурна компетентність». Більшість з них доводять тотожність вживання термінів «міжкультурна компетентність», «інтеркультурна компетентність», «крос-культурна компетентність», «полікультурна компетентність», «мультикультурна компетентність», «транскультурна компетентність». Дослідження щодо синонімічного вживання зазначених лексичних одиниць здійснювали Н. Алмазов, М. Бернс, Н. Баришніков, О. Зеліковська, Л. Зубарева, М. Канапе, Е. Коукенон, І. Плужник, К. Райзагер, Б. Спітсберг, О. Фролова, М. Хаммер та інші (Пилип, 2015). Вважаємо доцільним використовувати дані поняття як рівнозначні у наших подальших дослідженнях.

Вітчизняні та зарубіжні науковці у своїх працях доводять, що на сьогоднішній день важливим компонентом професійної компетентності та загальної культури конкурентоспроможного фахівця виступає його інтеркультурна компетентність та визначають дане поняття як «здатність особистості виходити за межі своєї культури, не втрачаючи власної ідентичності, вміння знаходити взаєморозуміння з представником

іншокультурного співтовариства з дотриманням універсальних правил під час спілкування» (Скрипнікова, 2020, с. 212).

Сайт компанії Kwantessential подає узагальнені визначення крос-культурної компетентності, сформульовані західними дослідниками: «Просте визначення, проте має на увазі здатність ефективно і належним чином взаємодіяти з членами іншої мовної культури з урахуванням їх особливостей», «Знання інших; знання себе; навички інтерпретації і встановлення зв'язків; навички знаходження або взаємодії; оцінка «інших» цінностей, переконань і поведінки; і релятивізація самого себе» (Kwantessential).

118 сесія Комітету міністрів Ради Європи 7 травня 2008 року ухвалила прийняття «Білої книги Ради Європи з міжкультурного діалогу» (White Paper on Intercultural Dialogue) з назвою «Жити разом у гідності й рівності» (Living together as Equals in Dignity). На думку укладачі «Білої книги», роль міжкультурного діалогу полягає у подоланні етнічних, релігійних, мовних перешкод через конструктивну та демократичну взаємодію з урахуванням ідентичності на основі універсальних цінностей. «Біла книга» чітко вказує, що з полікультурного полілогу не може бути випущена жодна сфера життя: а ні взаємини з сусідами, колегами, а ні комунікація в системі освіти чи освітніх інституціях, громадянському суспільстві чи молодіжному соціумі, політиці чи ЗМІ тощо. Транс-культурний діалог розглядається як процес, що включає відкритий та ввічливий обмін поглядами між комунікаторами (особами чи групами) різного етнічного, культурного, релігійного і мовного походження, культурною спадщиною із взаємною повагою (White Paper).

Учені-педагоги у полікультурній компетентності вбачають результат процесу особистісної інтеграції знань, умінь, ціннісних установок, що забезпечують готовність навчального контингенту ефективно розв'язувати завдання мультикультурного змісту. У педагогічній літературі знаходимо кілька підходів до визначення компонентів крос-культурної компетентності. Прихильники одного з них виокремлюють: афективний, когнітивний та процесуальний компоненти. Афективний компонент включає позитивне сприйняття мультикультурного середовища, здатність підтримувати атмосферу довіри та співпраці, розвинену сенситивність

до емоційного стану учасників полікультурної комунікації, емпатію, толерантність, що налагоджують емоційний баланс для продуктивної інтеркультурної взаємодії. Когнітивний компонент передбачає специфічні знання, що є базою для належного розуміння комунікативної поведінки іншокультурних комунікаторів, знання історії та культури народів, національних традицій, правил транскультурного спілкування, володіння прийомами міжкультурного аналізу, є основою для недопущення непорозумінь. Процесуальний компонент передбачає застосування певних стратегій щодо ситуацій інтеркультурних контактів. Однак, для формування мультикультурної компетентності потрібне наповнення базових структур особистості загальнокультурним, крос-культурним, культурно-специфічним змістом та їх інтеграція (Скрипнікова, 2020).

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що основними характеристиками міжкультурної компетентності визначено: відкритість до пізнання іншої (чужої) культури; сприйняття психологічних, соціальних й інших інтеркультурних відмінностей; психологічна готовність до співпраці з представниками інших культур; здатність диференціювати колективне й індивідуальне в комунікативній поведінці іншокультурного комуніканта; уміння долати соціальні, етнічні, культурні упередження і стереотипи; наявність набору комунікативних засобів, доцільний їх вибір відповідно до ситуації спілкування; дотримання норм етикету в процесі спілкування (Зеліковська, 2018).

На думку О. Резунової крос-культурну компетентність сучасного фахівця варто визначити як «інтегративну особистісно-професійну якість, яка дозволяє індивіду розвиватися, що забезпечує успіх у розв'язанні завдань міжкультурної комунікації, адаптацію та самореалізацію фахівця в іншомовному суспільстві» (Резунова, 2021). Дослідниця вважає, що транскультурна компетентність – це здатність диференціювати, поважати, ефективно використовувати соціокультурні відмінності у сприйнятті, мисленні, поведінці у полікультурних контактах (Резунова, 2021).

Розглядаючи поняття інтеркультурної компетентності, варто зауважити, що у процесі взаємодії поведінка комунікантів визначається мовою, культурою, звичаями, традиціями,

манерами поведінки, ціннісними установками, притаманними соціокультурній спільноті кожного з них. Кожен учасник спілкування переймає на себе одразу кілька ролей: окремого індивіда, представника соціокультурної групи, фахівця певної галузі, представника культури й віросповідання, просто людини. Тобто кожен володіє індивідуальними, соціокультурними, професійними, національними, універсальними знаннями й навичками. Тому, в підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи, на нашу думку, оволодіння міжкультурною компетентністю є невід'ємною умовою успішної та ефективної діяльності в полікультурному середовищі при виконанні професійних обов'язків.

Сучасна українська науковиця В. Скрипнікова визначила, що сутність та зміст досліджуваного поняття становить «Цілісна інтегрована сукупність знань (соціокультурних, лінгвістичних, культурологічних, професійних, знань особливостей, традицій, поведінки партнерів), умінь (вербальної та невербальної комунікації, культурно-специфічних та загальнокультурних) та ціннісних орієнтацій» (Скрипнікова, 2020, с. 213). Вона вважає, що «Міжкультурна компетентність – це складне багатоконпонентне утворення, що впливає на результат спілкування та взаємодії з представниками інших культур, виявляється в умінні застосувати мовленнєві здібності, детерміновані соціокультурним контекстом, застосовувати на практиці культурні правила і норми, які визначають успішність міжкультурного спілкування» (Скрипнікова, 2020, с. 213).

У Стандарті першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота до спеціальних (фахових компетентностей віднесено «Здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці» (Стандарт, 2019, с. 7). А програмні результати навчання передбачають, що фахівець з соціальної роботи буде спроможним «демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізнати вплив стереотипів та упереджень» (Стандарт, 2019, с. 9).

Тому, ми переконані, що мультикультурна компетентність сучасного фахівця із соціальної роботи є важливою складовою його конкурен-

госпроможності, забезпечуючи продуктивну міжкультурну комунікацію, сприяючи гармонізації соціальних відносин між представниками різних народів, національно-культурних традицій та міжособистісних стосунків у полікультурному професійному оточенні.

Основою професійної діяльності фахівців соціальної сфери є безпосереднє щире і відкрите спілкування. Такий працівник повинен володіти сформованою транскультурною компетентністю. Він зобов'язаний вміти: застосовувати знання про чужу культуру, налагоджувати підтримувати спілкування з представниками іншого народу чи національності, долати соціокультурні стереотипи, ефективно застосовувати комунікативні прийоми і технології, бути активним учасником міжкультурного діалогу.

Нам імпонує думка вітчизняної дослідниці питань підготовки фахівців соціальної сфери В. Поліщук, що інтеркультурна компетентність соціального працівника «відображає філософський, культурологічний, психологічний, етнологічний та інші аспекти їх підготовки, в центрі якої знаходяться питання культури і внутрішнього світу людини» (Поліщук, 2016, с. 183).

У своєму пошук В. Поліщук дійшла висновку, що крос-культурна компетентність соціальних працівників ґрунтується на: знаннях історико-культурних традицій й національних цінностей, самосвідомості учасників комунікаційного процесу, економічних, соціально-політичних та морально-релігійних особливостях мультикультурного соціуму; мотиваційній готовності самого фахівця соціальної сфери до полікультурної взаємодії; сформованості комунікативних навичок для успішного спілкування з представниками чужих культур, (Поліщук, 2016) умінні налагоджувати зворотній зв'язок під час виконання професійних обов'язків в багатокультурному регіоні.

Вважаємо, що формуванню транскультурної компетентності фахівців із соціальної роботи

сприяють: їх готовність до взаємодії з представниками інших культур; повага до чужих культурних цінностей, традицій; здатність розпізнавати, поважати й правильно використовувати інтелектуальні та поведінкові відмінності своєї та іншої культур в процесі комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі дослідження та аналізу науково-педагогічних джерел ми дійшли висновку, що полікультурне становлення особистості фахівців із соціальної роботи відбувається у процесі формування крос-культурної компетентності, яке розглядаємо як «закономірний та цілісний процес виховання системи цінностей, а саме: цінності знань про культури націй, етносів; цінності світоглядних та лінгвістичних знань, умінь, навичок; адекватної стратегії поведінки; цінності гуманістичних, демократичних поглядів» (Браніцька, 2019, с. 20).

Інтеркультурну компетентність соціального працівника визначаємо як інтегративне явище, що є важливою і невід'ємною складовою його професійної компетентності, формується системою міжкультурних і загальнолюдських цінностей на засадах діалогів культур та духовних пріоритетів (Браніцька, 2019).

Насьогодні є потреба в удосконаленні процесу формування міжкультурної компетентності, а саме: формування навичок конструктивного спілкування, сприйняття почуттів, розуміння стилю поведінки та мислення представників різних соціально-культурних груп. Тому, важливим завданням професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи є перегляд та вдосконалення освітніх програм, зокрема, вивчення таких вибірково освітніх компонентів, які б розглядали питання формування світоглядної культури, толерантності, конфліктологічної культури, комунікативної культури, мовленнєвої культури та ділового (професійного) етикету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Браніцька Т. Р. Міжкультурна компетентність як важливий чинник професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. Випуск 1 (44). С. 18–22. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/issue/view/10242>
2. Наталія Гальчун. Міжкультурна компетентність як складник професійної компетентності медичного працівника. Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 43. 2021. Т. 1. С. 211–219. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-31>

3. Зеліковська О. Формування міжкультурної компетентності студентів IT- спеціальностей: сучасний вимір. Методичні засади професійного навчання майбутніх фахівців. 2018. С. 129-135. URL: <http://surl.li/evcnu>
4. Левадна К. Ю. Педагогічні умови формування крос-культурної компетентності майбутніх менеджерів готельного бізнесу : дис. ... канд. пед. наук : 3.00.04. Київ, 2021. 280 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Levadna_dis.pdf
5. Пилип Т. Я. Генезис поняття «міжкультурна компетентність». Професійна освіта: проблеми і перспективи. 2015. Вип. 8. С. 42-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2015_8_9
6. Поліщук В. А. Підготовка майбутніх соціальних працівників США до вивчення полікультурного середовища як складова формування міжкультурної компетентності. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 2(39). С. 183–185. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvuuped_2016_2_49.pdf
7. Резунова О. С. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. Журнал науковий огляд. 2021. No 1(73). URL: <http://surl.li/qfags>
8. Скрипнікова В. О. Поняття міжкультурної компетентності: сутність та зміст. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: «Педагогіка та психологія». 2020. № 1(11). С. 210–216. URL: <http://surl.li/evcnu>
9. Слосанська Г. І. Взаємозв'язок професійної підготовки студентів спеціальності «соціальна робота» у ВНЗ з можливістю їхнього працевлаштування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2016. № 39. С. 236–240. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvuuped_2016_2_65.pdf
10. Чернета С. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Social Work and Education. Vol. 8, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2021. pp. 77-89. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/228406-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-524050-1-10-20210425%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/228406-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-524050-1-10-20210425%20(1).pdf)
11. Чернета С., Белкіна-Ковальчук О. Підготовка фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності з надання соціальних послуг. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип. 2(49). С. 236–240. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/247749-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-568858-1-10-20211217.pdf>
12. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Бакалавр, галузь знань 23 Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота. URL : <http://surl.li/faysw>
13. Definition of intercultural competence. Electronic resource. URL : <https://www.kwintessential.co.uk/>
14. White Paper on Intercultural Dialogue. Council of Europe : вебсайт. URL : <http://surl.li/qemep>

REFERENCES:

1. Branitska, T. (2019) Mizhkulturna kompetentnist yak vazhlyvyi chynnyk profesiinoi diialnosti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Intercultural competency as an important factor in the professional activity of specialists in the social sphere]. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series “Pedagogy. Social work” , Issue 1 (44). Retrieved from <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/issue/view/10242> [in Ukrainian].
2. Halchun, N. (2021) Mizhkulturna kompetentnist yak skladnyk profesiinoi kompetentnosti medychnoho pratsivnyka [Intercultural Competency as a Component of Medical Specialist Professional Competence]. Current Issues of Humanitarian Sciences. Interuniversity Collection of Scientific Works of Young Scientists of Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych, Issue 43, Vol. 1, pp. 211–219. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-31> [in Ukrainian].
3. Zelikovska, O. (2018) Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti studentiv IT- spetsialnostei: suchasnyi vymir [Formation of intercultural competency of students of IT specialties: modern dimension]. Methodical principles of professional training of future specialists, pp. 129–135. Retrieved from <http://surl.li/evcnu> [in Ukrainian].
4. Levadna, K. Pedagogichni umovy formuvannia kros-kulturnoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv hotelnoho biznesu (2021) [Pedagogical conditions for the formation of cross-cultural competency of future managers of the hotel business]. Thesis ... Candidate Ped. Sciences: 13.00.08, National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 280 p. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/Levadna_dis.pdf [in Ukrainian].
5. Pylyp, T. (2015). Henezys poniattia “mizhkulturna kompetentnist” [The Genesis of the Concept of “Intercultural Competency”]. Professional Education: Problems and Prospects, Issue 8, pp. 42–47. Retrieved from <http://surl.li/mrubh> [in Ukrainian].
6. Polishchuk, V. (2016) Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv SShA do vyvchennia polikulturnoho sere-dovyshcha yak skladova formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti [Preparation of future social workers of the USA to study the multicultural environment as a component of the formation of intercultural competence]. Scientific Bulletin of

Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work", Issue 2 (39), pp. 183–185. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvuuped_2016_2_49.pdf [in Ukrainian].

7. Rezunova, O. (2021). Mizhkulturna kompetentnist yak neobkhidna skladova profesiinoi kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia [Intercultural Competency as a Necessary Component of the Professional Competency of a Modern Specialist]. Scientific Review, No 1 (73). Retrieved from <http://surl.li/qfags> [in Ukrainian].

8. Skrypnikova, V. (2020) Poniattia mizhkulturnoi kompetentnosti: sutnist ta zmist [Concept of intercultural competency: essence and content]. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: "Pedagogy and psychology", No 1 (11), pp. 210–216. Retrieved from <http://surl.li/evcnu> [in Ukrainian].

9. Slozanska, G. (2016) Vzaiemozviazok profesiinoi pidhotovky studentiv spetsialnosti "sotsialna robota" u VNZ z mozhlyvistiu yikhnoho pratsevlashtuvannia [Relationship between professional training of students majoring in "social work" at universities and the possibility of their employment]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Pedagogy. Social work", Uzhgorod, 2016. No. 39, pp. 236–240. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvuuped_2016_2_65.pdf [in Ukrainian].

10. Cherneta, S. (2021) Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh [Competency approach in training future specialists in social work to provide social services]. Social Work and Education, Vol. 8, No. 1, Ternopil-Aberdeen, 2, pp. 77–89. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/228406-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-524050-1-10-20210425%20(1).pdf [in Ukrainian].

11. Cherneta, S., Belkina-Kovalchuk, O. (2021) Pidhotovka fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do profesiinoi diialnosti z nadannia sotsialnykh posluh [Training of social work specialists for professional activity in the provision of social services]. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work", Issue 2 (49), pp. 236–240. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/247749-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-568858-1-10-20211217.pdf [in Ukrainian].

12. Standart vyshchoi osvity: pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity, stupin vyshchoi osvity Bakalavr, haluz znan 23 Sotsialna robota, spetsialnist 231 Sotsialna robota [Standards of Higher education: the first (bachelor's) level of higher education in the field of knowledge 23 Social work, of Specialty 231 Social work]. Retrieved from <http://surl.li/faysw> [in Ukrainian].

13. Definition of intercultural competence. Electronic resource. Retrieved from <https://www.kwintessential.co.uk/>

14. White Paper on Intercultural Dialogue. Council of Europe : website. Retrieved from <http://surl.li/qemep>

УДК 364.65:004.8.001.57

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.7>

Олександр ШЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-0557-2994

Оксана ПАЛИЛЮЛЬКО

кандидат історичних наук, в.о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-9314-0461

Ірина ЗАВАДСЬКА

кандидат історичних наук, завідувач кафедри професійної та спеціальної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-7680-9514

Бібліографічний опис статті: Шевчук, О., Палилюлько, О., Завадська, І. (2023). Вплив технологічних інновацій на практику соціальної роботи: переваги, виклики, можливості. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 45–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.7>

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ НА ПРАКТИКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

У сучасному світі, де технологічний прогрес набуває безпрецедентного обсягу, соціальна робота не може залишатися осторонь від цих трансформацій. Технологічні інновації, такі як штучний інтелект, віртуальна реальність, телемедицина та інші, радикально переосмислюють підходи до надання соціальних послуг, відкриваючи нові можливості та одночасно створюючи виклики. Ця динамічна перетворення вимагають від професіоналів соціальної роботи глибокого розуміння та гнучкості у використанні нових інструментів та методик. Дана стаття присвячена дослідженню впливу технологічних інновацій на практику соціальної роботи, вивчаючи їх переваги, виклики та потенційні можливості для подальшого розвитку професії.

За останні десятиліття технологічний прогрес невпинно змінює наше життя в усіх його сферах, а соціальна робота не є винятком. Запровадження штучного інтелекту, віртуальної реальності, телемедицини та інших інновацій викликає глибокі зміни у підходах та методиках соціальної роботи. Це ставить перед фахівцями завдання не тільки адаптуватися до нових умов, але й стратегічно використовувати ці технології для покращення якості та ефективності послуг для клієнтів.

У цьому контексті, дана наукова стаття присвячена дослідженню «Вплив технологічних інновацій на практику соціальної роботи: переваги, виклики та можливості». Ми спробуємо розкрити, як сучасні технології перетворюють стратегії та інструменти соціальних робітників, а також як це впливає на якість надання соціальних послуг. Розглядаючи переваги та можливості цього технологічного витоку, ми також звернемо увагу на етичні та безпекові виклики, які виникають при його впровадженні. На базі цього дослідження ми сподіваємося висвітлити ключові аспекти та визначити шляхи подальшого розвитку соціальної роботи в епоху технологічних інновацій.

Ключові слова: технологічні інновації, соціальна робота, штучний інтелект.

Oleksandr SHEVCHUK

Ph.D. in Pedagogy, Lecturer at the Department of Digital, Educational, and Socio-Economic Technologies, Educational Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Hodovantsya St., 13, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-0557-2994

Oksana PALYLIULKO

Ph.D. in Historical Sciences, Acting Dean of the Faculty of Socio-Psychological Activities, Rehabilitation, and Professional Education, Educational Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Hodovantsya St., 13, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-9314-0461

Iryna ZAVADSKA

Ph.D. in Historical Sciences, Head of the Department of Professional and Special Education, Educational Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Hodovantsya St., 13, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-7680-9514

To cite this article: Shevchuk, O., Palyliulko, O., Zavadska, I. (2023). Vplyv tehnologichnyh innovacij na praktyku social'noi' roboty: perevagy, vyklyky, mozhlyvosti [Impact of Technological Innovations on the Practice of Social Work: Benefits, Challenges, and Opportunities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 45–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.7>

IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS ON THE PRACTICE OF SOCIAL WORK: BENEFITS, CHALLENGES, AND OPPORTUNITIES

In the modern world, where technological progress reaches unprecedented scales, social work cannot remain indifferent to these transformations. Technological innovations such as artificial intelligence, virtual reality, telemedicine, among others, are radically reshaping approaches to delivering social services, opening up new opportunities while simultaneously posing challenges. These dynamic changes demand from social work professionals a deep understanding and flexibility in employing new tools and methodologies. This article explores the impact of technological innovations on the practice of social work, examining their benefits, challenges, and potential opportunities for further professional development.

Over the past decade, technological advancements have continuously altered various aspects of our lives, and social work is no exception. The introduction of artificial intelligence, virtual reality, telemedicine, and other innovations brings profound changes in the approaches and methodologies of social work. This presents professionals with the task not only to adapt to new conditions but also strategically utilize these technologies to enhance the quality and efficiency of services for clients.

In this context, the present research article delves into the topic «Impact of Technological Innovations on the Practice of Social Work: Benefits, Challenges, and Opportunities». We aim to elucidate how modern technologies transform the strategies and tools of social workers and how this impacts the quality of social service delivery. While highlighting the advantages and potential of this technological surge, we also address the ethical and security challenges that arise with its implementation. Based on this study, we hope to shed light on key aspects and identify pathways for the future development of social work in the era of technological innovations.

Key words: technological innovations, social work, artificial intelligence.

Актуальність проблеми вивчення впливу технологій на соціальну роботу проявляється у багатьох аспектах. Сучасний світ, з його швидкими технологічними змінами, ставить перед соціальною роботою нові виклики та можливості. Технології радикально змінюють традиційні методики роботи соціальних працівників, вимагаючи від них адаптації та освоєння нових навичок. Крім того, вони роблять соціальні

послуги більш доступними для різних груп населення, але при цьому породжують численні етичні питання, такі як конфіденційність даних та моральні дилеми. З урахуванням постійної динаміки розвитку технологій, важливість наукового осмислення цих змін в соціальній роботі стає невід'ємною для забезпечення якісного та ефективного надання соціальних послуг у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасному науковому просторі спостерігається зростаючий інтерес до впливу цифрової трансформації на професійну освіту майбутніх спеціалістів у соціальній сфері. Вчені, такі як І. Артеменко, В. Березан, О. Рацул та В. Топольський, досліджують основні концептуальні та методологічні аспекти цифровізації в професійній підготовці. Особлива увага відводиться формуванню інформаційно-комунікаційних компетентностей, над чим працюють В. Березан та Л. Дітковська. Деякі дослідники, зокрема А. Клішевич, Т. Лях і Р. Павлюк, підкреслюють необхідність стандартизації цих компетентностей.

Одночасно, інші науковці, такі як В. Балахтар, Д. Данко та І. Сидорук, акцентують увагу на практичних аспектах використання ІКТ у професійній підготовці соціальних працівників, зокрема у медико-соціальній сфері та формуванні соціальних компетентностей. Інші дослідження, такі як ті, що представлені Г. Васяновичем, М. Нагірняком і О. Боднар, розглядають роль цифрових комунікаційних платформ у розвитку комунікативних навичок.

Проте, варто відзначити, що існуючі наукові роботи ще не охоплюють всіх аспектів цієї проблеми. З урахуванням динаміки розвитку цифрових технологій та їх впливу на професійну підготовку, актуальність досліджень у цій області лише зростає. Тому, подальший аналіз цього питання залишається на порядку денному наукових досліджень.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі впливу сучасних технологічних змін на методику та стратегії соціальної роботи з метою визначення переваг, викликів та нових можливостей для покращення процесів надання соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Технологічні інновації відкривають перед соціальною роботою двері в новий вимір можливостей. Пригадаймо часи, коли записи клієнтів ведені вручну, а комунікація обмежувалася особистими зустрічами. Сьогодні, завдяки електронним системам, соціальні працівники швидше реагують на потреби своїх клієнтів, забезпечуючи більш гнучкий та ефективний підхід.

Проте, разом з безсумнівними перевагами, такими як збільшена доступність інформації та спрощення адміністративних процесів,

приходять і виклики. Технології вимагають від соціальних працівників навичок адаптації до швидкозмінюваного цифрового середовища, а також усвідомлення етичних ризиків, пов'язаних із зберіганням та обробкою даних.

Втім, можливості, які відкриваються завдяки технологічним інноваціям, є непередбачуваними. Це не просто інструменти для автоматизації рутинних завдань, а справжні каталізатори для розвитку нових методів і підходів у соціальній роботі. Наприклад, віртуальна реальність може допомогти соціальним працівникам краще розуміти досвід своїх клієнтів, а штучний інтелект – прогнозувати потенційні виклики та ризики.

Сучасний розвиток технологій надає значущий вплив на сферу соціальної роботи. Програмне забезпечення, спрямоване на управління кейсами, стає важливим інструментом для професіоналів, дозволяючи їм систематизувати та зберігати дані про клієнтів, їхні потреби та історію отриманої допомоги. Електронні платформи для комунікації, такі як відеоконференції та спеціалізовані месенджери, забезпечують можливість зв'язку з клієнтами без фізичного контакту, що особливо актуально у сучасних умовах мобільності та віддаленої роботи.

Завдяки системам електронної документації, соціальні працівники можуть ефективно керувати документами, забезпечуючи швидкий доступ до необхідної інформації та забезпечуючи її конфіденційність. Мобільні додатки, розроблені спеціально для теренової роботи, стають невід'ємною частиною професійної діяльності, дозволяючи збирати дані в реальному часі, координувати дії та швидко реагувати на зміни в ситуації.

Аналітичні платформи, зокрема, надають можливість глибокого аналізу даних, що сприяє виявленню трендів, оцінці ефективності програм та прийомів роботи. Ці дані допомагають у плануванні та оптимізації соціальних послуг. Крім того, інтерактивні навчальні ресурси, доступні завдяки сучасним технологіям, сприяють розвитку професійних навичок, самоосвіті та підвищенню кваліфікації працівників в галузі соціальної роботи.

Технологічні інновації в галузі соціальної роботи відкривають нові можливості для покращення доступу до необхідних ресурсів. Завдяки

цифровим платформам та онлайн-інструментам, соціальні працівники швидко знаходять інформацію, мають доступ до баз даних, навчальних матеріалів та інших ресурсів, що сприяє глибшому аналізу ситуацій та вивченню кращих підходів до роботи з клієнтами.

Оптимізація часу є ще одним важливим аспектом, який технології допомагають вирішувати. Автоматизовані системи управління кейсами, електронні календарі та планувальники дозволяють соціальним працівникам ефективно розподіляти свій робочий час, пріоритизувати завдання та уникати зайвої бюрократії. Це забезпечує більше можливостей для безпосередньої роботи з клієнтами, що є особливо важливим у сфері соціальної роботи.

Збільшення ефективності роботи соціальних працівників стає результатом впровадження технологічних інновацій. Інструменти для аналізу даних, відстеження прогресу клієнтів та моніторинг результатів дозволяють не тільки виявляти потреби та проблеми, але й розробляти ефективні стратегії допомоги, адаптуючи їх до конкретних потреб та умов. Таким чином, технологічні інновації в соціальній роботі відкривають шлях до більш глибокої, цільової та ефективної роботи з клієнтами.

У світі постійних технологічних інновацій соціальна робота не залишається осторонь, і перед нею відкриваються нові перспективні напрямки розвитку. Одним з них є розширене

використання штучного інтелекту (ШІ) для аналізу даних та прогнозування потреб клієнтів. ШІ може допомогти в ідентифікації ризикованих груп, підтримувати індивідуальний підхід до кожного клієнта та автоматизувати ряд рутинних завдань, звільняючи час для безпосередньої роботи з людьми.

Іншим перспективним напрямком є розвиток віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (ДР) для навчання соціальних працівників. Ці технології можуть стати ефективними інструментами для симуляції складних ситуацій, тренування навичок спілкування та роботи з емоційними викликами.

З урахуванням розвитку цифрових технологій та зростання потреб у сфері соціальної роботи, існує значний потенціал для подальшого вдосконалення професійної діяльності. Інтеграція нових інструментів та методів може покращити якість наданих послуг, забезпечити більш глибоке розуміння потреб клієнтів та сприяти створенню більш ефективних стратегій допомоги в умовах сучасного суспільства.

Технології неперервно еволюціонують, надаючи соціальним працівникам нові інструменти та можливості для ефективної роботи. Важливо підтримувати крок з цими змінами, навчаючись та адаптуючись до нових технологічних рішень у галузі соціальної роботи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Висновки до досліджуваної теми вка-

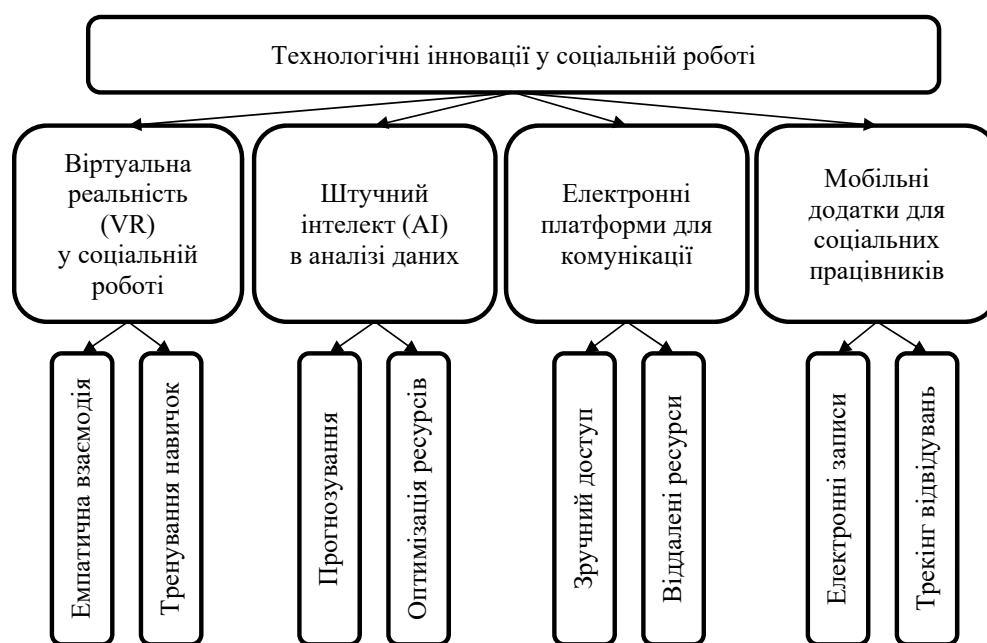

Рис. 1. Інноваційні технології в соціальній діяльності

зують на значущість технологічних інновацій у соціальній роботі. Вони пропонують нові можливості для покращення якості послуг та оптимізації робочих процесів. Проте, разом з цим, виникають і певні виклики, такі як питання безпеки даних та необхідність навчання персоналу. Ці аспекти вимагають додаткової уваги та розгляду в контексті подальшого розвитку сфери.

У майбутньому акцент слід робити на глибшому розумінні впливу штучного інтелекту на соціальну роботу, розробці ефективних стратегій навчання для адаптації працівників до нових технологій, вивченні етичних аспектів використання цифрових інструментів та проведенні оцінки ефективності технологічних інновацій в практиці. Постійне вдосконалення та адаптація до сучасних викликів є ключем до забезпечення високого рівня професійної діяльності в галузі соціальної роботи.

лекту на соціальну роботу, розробці ефективних стратегій навчання для адаптації працівників до нових технологій, вивченні етичних аспектів використання цифрових інструментів та проведенні оцінки ефективності технологічних інновацій в практиці. Постійне вдосконалення та адаптація до сучасних викликів є ключем до забезпечення високого рівня професійної діяльності в галузі соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The role of AI-powered Virtual Tutors in Enhancing E-learning Experiences. URL: <https://cluelabs.com/blog/the-role-of-ai-powered-virtual-tutors-in-enhancing-e-learning-experiences/>
2. Бердо Р.С., Расюн В.Л., Величко В.А. Штучний інтелект та його вплив на етичні аспекти наукових досліджень в українських закладах освіти. URL: <https://zenodo.org/records/8174388>
3. Блауг М. Управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід: монографія. К.: Вікторія, 2011. 312 с.
4. Візнюк І. та ін. Використання штучного інтелекту в освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2021. № 59. С. 14–22.
5. Кузьомко В., Бурангулова В., Бурангулова В. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності сучасних підприємств. Економіка та суспільство. 2021. № 32.
6. Ніколаєнко С. М. Пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. № 33. С. 35–39.
7. Савельчук І., Котикова О. Інновації як чинник якісних змін у соціальній роботі та соціальній освіті. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/267367/263256>
8. Сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громад. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf

REFERENCES:

1. The role of AI-powered Virtual Tutors in Enhancing E-learning Experiences. *cluelabs: web site*. Retrieved from: URL: <https://cluelabs.com/blog/the-role-of-ai-powered-virtual-tutors-in-enhancing-e-learning-experiences/> [in English]
2. Berdo R.S., Rasjun V.L., Velychko V.A. Shtuchnyj intelekt ta jogo vplyv na etychni aspekty naukovykh doslidzhen' v ukrai'ns'kyh zakladah osvity [Artificial Intelligence and Its Impact on Ethical Aspects of Scientific Research in Ukrainian Educational Institutions.]. *zenodo.org: web site*. Retrieved from: URL: <https://zenodo.org/records/8174388> [in Ukrainian]
3. Blaug M. (2011). Upravlinnja innovacijamy: Ukrai'na ta zarubizhnyj dosvid [Innovation Management: Ukraine and Foreign Experience.]: *monografija*. K.: Viktorija, 312 s. [in Ukrainian]
4. Viznjuk I. ta in. (2021). Vykorystannja shtuchnogo intelektu v osviti [Utilization of Artificial Intelligence in Education.]. *Suchasni informacijni tehnologii' ta innovacijni metodyky navchannja v pidgotovci fahivciv: metodologija, teorija, dosvid, problemy*. № 59. S. 14–22. [in Ukrainian]
5. Kuz'omko V., Burangulova V., Burangulova V. (2021). Mozhlyvosti vykorystannja shtuchnogo intelektu v dijial'nosti suchasnyh pidpryjemstv [Opportunities for Using Artificial Intelligence in the Activities of Modern Enterprises.]. *Ekonomika ta suspil'stvo*. № 32. [in Ukrainian]
6. Nikolajenko S. M. (2007). Priorityetni naprjamy rozvytku innovacijnoi' dijial'nosti v Ukrai'ni [Priority Directions for the Development of Innovative Activities in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrs'kogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. № 33. S. 35–39. [in Ukrainian]
7. Savel'chuk I., Kotykova O. Innovacii' jak chynnyk jakisnyh zmin u social'nij roboti ta social'nij osviti [Innovations as a Factor of Qualitative Changes in Social Work and Social Education]. *srso.udpu.edu: web site*. Retrieved from: URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/267367/263256> [in Ukrainian]
8. Suchasni pidhody do vprovadzennja integrovanyh social'nyh poslug na rivni gromad [Modern Approaches to Implementing Integrated Social Services at the Community Level]. *www.unicef.org: web site*. Retrieved from: URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf [in Ukrainian]

УДК 364-43:364-781.72(06)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.8>

Оксана ШЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0002-1127-9807

Юлія КЛИМЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0002-4718-0657

Бібліографічний опис статті: Шевчук, О., Клименко, Ю. (2023). Роль особистості соціального працівника в ефективній взаємодії з клієнтом. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 50–55, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.8>

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ЕФЕКТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТОМ

У статті здійснено теоретичний аналіз значення особистості соціального працівника в ефективній взаємодії з клієнтом. Для дослідження проблеми було використано такі методи: теоретико-методичний аналіз літературних джерел; включене та опосередковане спостереження; ретроспективний аналіз власного досвіду автора.

Виявлено, що виходячи їх зростання вимог, що ставляться роботодавцями до соціальних здібностей працівників, до готовності узгоджено брати участь у спільній діяльності, підготовка майбутнього соціального працівника до взаємодії з клієнтом є професійно значущою і соціально необхідною. Вона відноситься до сфери професійної підготовки майбутніх бакалаврів, отже, є підготовкою до їх подальшої трудової діяльності.

Встановлено, що ефективна взаємодія фахівця соціальної роботи з клієнтом визначається як особлива форма їх соціальної взаємодії в єдності з психологічним і педагогічним, що відображає організацію спільної діяльності з виконання загального завдання, узгодження дій на основі розуміння, прийняття і визнання клієнта як людини, яка потребує допомоги та підтримки.

Розглядаючи роль особистості соціального працівника в ефективній гармонійній взаємодії з клієнтом ми виходили з того, що соціальна робота відноситься до тих рідкісних видів професійної діяльності, де часто не професійні знання і навички, а особистісні якості фахівця багато в чому визначають її успішність і ефективність.

Теоретичний аналіз актуальної проблеми дав змогу виділити, що моральна культура і якості особистості соціального працівника багато в чому визначають успішність його взаємодії з клієнтом і є необхідною умовою його професіоналізму. Необхідно впливати на формування особистісних якостей майбутніх соціальних працівників на стадії підготовки у закладах вищої освіти. Провідним чинником у процесі виховання майбутніх соціальних працівників є формування в них світогляду та таких професійно-особистісних якостей як емпатія, доброзичливість, альтруїзм, необхідних для здійснення професійних завдань.

Ключові слова: особистість, взаємодія, ефективна/гармонійна взаємодія, клієнт, соціальний працівник, практична підготовка.

Oksana SHEVCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyina, vul. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20308

ORCID: 0000-0002-1127-9807

Yuliia KLYMENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna, vul. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20308

ORCID: 0000-0002-4718-0657

To cite this article: Shevchuk, O., Klymenko, Yu. (2023). Rol osobystosti sotsialnoho pratsivnyka v efektyvni vzaemodii z kliientom [The role of the social worker's personality in effective interaction with the client]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 50–55, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.8>

THE ROLE OF THE SOCIAL WORKER'S PERSONALITY IN EFFECTIVE INTERACTION WITH THE CLIENT

The article provides a theoretical analysis of the importance of the social worker's personality in effective interaction with the client. The following methods were used to investigate the problem: theoretical and methodological analysis of literary sources; included and mediated observation; retrospective analysis of the author's own experience.

It was revealed that, based on the growing demands placed by employers on the social abilities of employees, on the readiness to participate in joint activities, the preparation of the future social worker for interaction with the client is professionally significant and socially necessary. It refers to the field of professional training of future bachelors, therefore, it is preparation for their further work.

It was established that the effective interaction of a social work specialist with a client is defined as a special form of their social interaction in unity with psychological and pedagogical, which reflects the organization of joint activities for the performance of a common task, coordination of actions based on understanding, acceptance and recognition of the client as a person who needs help and support.

Considering the role of the social worker's personality in effective harmonious interaction with the client, we assumed that social work belongs to those rare types of professional activity, where often not professional knowledge and skills, but personal qualities of the specialist largely determine its success and effectiveness.

The theoretical analysis of the actual problem made it possible to highlight that the moral culture and personality qualities of a social worker largely determine the success of his interaction with the client and are a necessary condition for his professionalism. It is necessary to influence the formation of personal qualities of future social workers at the stage of training in institutions of higher education. The leading factor in the process of education of future social workers is the formation of their worldview and such professional and personal qualities as empathy, benevolence, altruism, necessary for the implementation of professional tasks.

Key words: *personality, interaction, effective/harmonious interaction, client, social worker, practical training.*

Актуальність проблеми. У сучасному світі соціальна сфера знаходиться в центрі уваги суспільства та держави, науки і практики. Багато країн в зв'язку з цим переосмислюють не тільки накопичений досвід надання допомоги різним категоріям населення, а й зміст підготовки кваліфікованих кадрів для соціально орієнтованої діяльності.

Нині чітко формулюються вимоги роботодавця (стейкхолдера) до фахівця, його професійної діяльності: вміння швидко й адекватно оцінювати обставини, здатність слухати та розуміти проблеми інших, проявляти увагу й інтерес до особистості та її потреб, аналізувати доцільність зроблених зусиль. Таким чином, одним з актуальних питань підготовки бакалаврів соціальної роботи є їх готовність до здійснення ефективної взаємодії з клієнтом.

Спеціальність «Соціальна робота» є однією з найбільш затребуваних, так як воєнний стан

в Україні, складна соціально-економічна ситуація загострила соціальні проблеми – збільшилася кількість людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації та потребують соціальної допомоги та підтримки, які засновані на взаємодії фахівця соціальної роботи з клієнтом. Це актуалізує проблему дослідження ролі особистості соціального працівника у ефективній/гармонійній взаємодії з клієнтом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки майбутнього спеціаліста до соціально-педагогічної діяльності, розвитку професіоналізму та компетентності майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні проаналізовано в працях С. Архипової, О. Бартків, Р. Вайноли, Л. Гусякової, А. Капської, О. Карпенко, В. Карпової, Б. Келасьєва, І. Козубовської, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Л. Петришин, В. Поліщук, В. Радула, В. Савиць-

кої, С. Тетерського, В. Фокіна, С. Чистякової, Н. Шмельової та ін.

Підготовку майбутніх соціальних педагогів до гармонізації гендерних взаємин у молодіжному середовищі досліджувала Н. Байдюк. Гармонізацію міжособистих відносин у студентському колективі вивчала Т. Пернарівська.

Поглиблене розуміння сутності взаємодії представлено в роботах І. Андрощук, Є. Головахи, Т. Яценко та ін. Окремі питання взаємодії фахівця соціальної роботи з клієнтом представлені в роботі Н. Птіциної.

Мета статті – розглянути роль особистості соціального працівника в ефективній гармонійній взаємодії з клієнтом.

Виклад основного матеріалу. У «Енциклопедії сучасної України» знаходимо наступне трактування поняття «взаємодія». Взаємодія – вплив однієї реалії (тіла, елементарної частинки, біологічної істоти, людини, співтовариства) на іншу реалію, що змінює їхню динамічну поведінку. Термін використовують у природознавстві та гуманітарних науках. У гуманітарних науках замість терміна «взаємодія» найчастіше використовується термін «інтерація» (Енциклопедія сучасної України).

Дослідниця Т. Яценко вважає, що взаємодія є основою та умовою встановлення найрізноманітніших зв'язків між об'єктами, включаючи причинно-наслідкові. Вона є основою будь-якої системи, що завжди передбачає зв'язок (у формі взаємодії) її елементів, компонентів. Відповідно системність як представленість взаємодії об'єктів у всіх її зв'язках та відносинах є також характеристикою взаємодії. Виходячи з того, що взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, який породжує їхні взаємообумовленість та зв'язок, активність характеризує обидві сторони взаємодії, які мають якість суб'єктності (Яценко, 2017, с. 20–21).

Соціальна взаємодія – це процес впливу соціальних працівників, клієнтів, інших громадян або сімей різних типів, громад, соціальних груп один на одного в процесі реалізації їх соціальних інтересів і потреб. Технологія взаємодії соціального працівника і клієнта покликана своєчасно вирішувати труднощі клієнта, долати виникаючі соціальні протиріччя з метою гармонізації суспільних відносин, зниження соціаль-

ної напруженості, корекції особистих або соціальних проблем.

Характер взаємодії, як правило, залежить від професіоналізму і моральних якостей фахівців, можливостей системи соціального захисту населення, соціально-економічних можливостей держави та місцевого самоврядування.

Соціальний працівник – це фахівець, який надає не лише моральну і правову підтримку незахищеним верствам населення, а й психологічну підтримку особам, які перебувають у стані психічної нестабільності, викликаній як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.

Професія соціального працівника в першу чергу вимагає високого рівня гуманності, розвинутої інтуїції, вміння співпереживати чужому горю, а також здатність «ввійти» в кожную конкретну ситуацію. Особистісні якості повинні також включати порядність, чесність, безкорисливість, щирість. Для отримання бажаних результатів працівник повинен бути цілеспрямованим, працьовитим і відповідальним. Разом з цим емоційна стійкість, спокій і приємний голос допоможуть домогтися довіри у людей, які потребують допомоги.

Між соціальним працівником і клієнтом (його оточенням) повинні бути встановлені гармонійні партнерські відносини. Хоча, за силою впливу на партнера, більш активною стороною є соціальний працівник, оскільки його дії та вчинки мають вирішальне значення для клієнта у вирішенні його проблем. Проте встановлення гармонійних відносин між соціальним працівником та клієнтом не завжди залежить від фахівця, оскільки суб'єктивні характеристики клієнта також істотно впливають на їх взаємини.

Основними вимогами професійного обов'язку соціального працівника щодо клієнта є такі вимоги, як повага до клієнта, підтримка і розвиток найбільш значущих його позитивних якостей, розумна вимогливість до нього, активізація зусиль клієнта, встановлення не тільки ділових, офіційних, але і людських відносин, створення у клієнта оптимістичного настрою, підтримка його гідності й самоповаги, допомога в придбанні поваги з боку соціального оточення.

Особливо слід підкреслити вимогу вивчення внутрішнього, духовного світу клієнта. Приступаючи до професійної діяльності, знайомля-

чись з клієнтом і його проблемами, вирішуючи (або сприяючи вирішенню) проблем, соціальний працівник неминуче втручається в особисте життя індивіда, стикається з його духовним світом. Оскільки одна з цілей соціальної роботи полягає в сприянні повному розкриттю потенціалу особистості, її самореалізації, набуття нею самої себе, соціальний працівник зобов'язаний намагатися зрозуміти внутрішній світ свого клієнта і вміло на нього впливати. Однак, оскільки духовний світ людини – найбільш тонка, делікатна сфера, грубе, безцеремонне вторгнення в неї може привести до непоправних негативних наслідків. Уважне, доброзичливе і чуйне ставлення до думок, ідей, інтересів клієнта, його емоцій і переживань, засноване на повазі особистості, допоможе соціальному працівнику виконати професійний обов'язок по відношенню до клієнта.

Описуючи систему необхідних професійних умінь і навичок для соціальних працівників, психологів та педагогів дослідники чи не найперше місце приділяють емпатії. У багатьох статтях, доповідях зустрічаються згадки про емпатію як «головну професійно-особистісну якість спеціаліста», як правило, без уточнення того, яким саме чином емпатія допомагає у професійній діяльності (Попова, Горват-Янушевська, 2013).

Ефективність взаємодії соціального працівника і клієнта багато в чому залежить від емпатійного бачення проблеми. Слід зазначити, що емпатія є не лише особистісною якістю. Загалом представники психологічних концепцій вважають, що за допомогою емпатії соціальні працівники встановлюють довірливі відносини, здобувають прихильність та симпатію з боку клієнта, що сприяє створенню комфортної атмосфери для роботи.

Соціальні працівники працюють у неспокійних умовах, що вимагає стійкої уваги і напруги. Стрес виникає через безліч вимог (стресорів), що безперервно накопичуються в різних сферах життєдіяльності. Соціальний працівник занадто сильно починає діяти, перевантажуючи себе, і врешті-решт стає не в змозі задовольняти всі емоційні вимоги, що потребують клієнти. Буває, що йому ніде поповнити запас власної адаптаційної енергії. І він починає відчувати себе не здатним допомагати іншим.

Часто соціальний працівник, який надає

допомогу клієнтам, намагається не входити у взаємодію з клієнтами або залучитися до емоційних відносин настільки, наскільки це потрібно, щоб виконати роботу. Дотримання дистанції допомагає зберегти емоційну рівновагу професіонала і вберегтися від зайвих напружень. Непомітно настає байдужість до потреб інших людей, зневага до їхніх почуттів, що вказує на розвиток симптому – деперсоналізації (Коваленко, 2004).

Фахівець, який працює з різними клієнтами, перестає сприймати клієнтів як особистостей. Він дистанціюється, чекаючи від них гіршого. Негативні реакції проявляються по-різному: небажання спілкуватися, схильність принижувати, ігнорувати прохання клієнтів (Попова, Горват-Янушевська, 2013).

Проблема емпатії актуальна для фахівців, зайнятих у соціальній сфері, особливо – для соціальних працівників, які безпосередньо працюють з клієнтами. Це зумовлено тим, що фахівці цієї професії змушені перебувати в тісній і інтенсивній взаємодії з різними людьми, в емоційно напруженій атмосфері, що може завдати значної шкоди їхньому здоров'ю і професійній діяльності (Попова, Горват-Янушевська, 2013, с. 117).

Соціальна робота належить до тих видів професійної діяльності, де найбільш часто відбувається зіткнення з несправедливістю, приниженням і болем. Далеко не всі види послуг, що надаються соціальним працівником клієнту, відрізняються естетичністю – здебільшого, це робота неймовірно важка. Неправильним було б в цьому випадку вимагати, щоб соціальний працівник виконував свої обов'язки з незмінним захопленням з приводу обраного ним виду професійної діяльності та змісту конкретної послуги. Як будь-яка людина, він в певних випадках може відчувати небажання робити що-небудь, відразу. Однак, керуючись професійним і моральним обов'язком, усвідомлюючи важливість і необхідність певних дій, вміючи управляти своїми емоціями, відповідальний працівник ефективно виконує свої обов'язки, долаючи негативні почуття і не демонструючи їх своєму клієнтові.

На практиці нерідко бувають випадки розчарування в професії, емоційні та психологічні зриви і, що найважливіше, недостатня ефективність професійних взаємин соціаль-

них працівників з клієнтами. У зв'язку з цим виникає необхідність формування у майбутніх працівників соціальної сфери навичок ефективної взаємодії з клієнтами. Однією з умов такої ефективної взаємодії є встановлення позитивного ставлення між соціальним працівником і клієнтом. Йдеться про формування у соціальних працівників вміння встановлювати оптимальний рівень ідентифікації з клієнтами.

Ступінь участі соціального працівника в наданні практичної та конкретної допомоги при вирішенні соціальних проблем залежить від сфери діяльності клієнта, його професійної ролі і характеру проблеми.

Безсумнівно, в першу чергу клієнт повинен використовувати власні можливості. Хоча соціальний працівник може виступити тут в ролі посередника, він повинен бути дуже уважний, оскільки з такою роллю пов'язаний певний ризик, коли замість того, щоб сприяти розвитку активності клієнта, він робить його більш пасивним. Але якщо людина дійсно погано справляється з ситуацією або не здатна діяти, необхідний соціальний працівник, який виступає в якості «другого я».

Узагальнюючи все вищесказане, приходимо до наступного висновку: взаємодія соціального працівника з клієнтом – це форма соціальної комунікації або спілкування, в процесі якої систематично здійснюється їх вплив один на одного, реалізується дія кожного і досягається пристосування одного до дій іншого.

Таким чином, в спілкуванні й гармонійній взаємодії соціального працівника і клієнта враховуються як особистісний, емоційний, психологічний, так і функціонально-рольовий тип спілкування.

Соціологічний аналіз соціальної взаємодії працівника і клієнта дозволяє зрозуміти, що в цьому процесі, з одного боку, відбувається обмін матеріальними і духовними цінностями, а з іншого боку, реалізуються внутрішні сили

клієнта. Соціальний працівник може персоніфікувати, об'єднати ці два компоненти і таким чином допомогти клієнту вирішити головне для нього завдання (гармонізувати його відносини, наприклад, з членами сім'ї або суспільства в цілому).

Отже, оскільки професією соціального працівника можна опанувати лише в індивідуально-особистісному контексті, остільки і професійна освіта повинна бути спрямована перш за все на особистість фахівця. Для виконання своїх функцій фахівцям з соціальної роботи необхідно мати не тільки відповідну професійну освіту, а й особистісну готовність дотримуватися певних професійно-етичні норми і принципів. Особливо важливі такі особистісні якості соціального працівника, як інтелектуальний, загальнокультурний і моральний потенціал. Наявність (формування і закріплення) таких якостей дозволяє соціальному працівнику більш ефективно здійснювати свою професійну діяльність.

Розглядаючи роль особистості соціального працівника в ефективній гармонійній взаємодії з клієнтом ми виходили з того, що соціальна робота відноситься до тих рідкісних видів професійної діяльності, де часто не професійні знання і навички, а особистісні якості фахівця багато в чому визначають її успішність і ефективність.

Моральна культура і якості особистості соціального працівника багато в чому визначають успішність його взаємодії з клієнтом і є необхідною умовою його професіоналізму. Необхідно впливати на формування особистісних якостей майбутніх соціальних працівників на стадії підготовки у закладах вищої освіти. Провідним чинником у процесі виховання майбутніх соціальних працівників є формування в них світогляду та таких професійно-особистісних якостей як емпатія, доброзичливість, альтруїзм, необхідних для здійснення професійних завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33901/ (дата звернення: 09.12.2023).
2. Коваленко О.Г. Розвиток емпатії та атракції майбутнього педагога за умов професійного спілкування : автореф. дис канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2004. 21 с.
3. Попова Т.С., Горват-Янушевська І.І. Емпатія та її роль у взаємодії соціального працівника з клієнтом. *Наукові праці. Соціологія*. 2013. Випуск 213. Том 225. С. 116–120.

4. Ященко Т.М. Співвідношення понять «взаємодія» та «взаємовідносини» в системі державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2017. № 2. С. 19–25.

REFERENCES:

1. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33901/ (data zvernennia: 09.12.2023) [in Ukrainian].
2. Kovalenko, O.H. (2004). Rozvytok empatii ta atraksii maibutnoho pedahoha za umov profesiinoho spilkuвання [Development of empathy and attraction of the future teacher under the conditions of professional communication] : avtoref. dys kand. psyhol. nauk : 19.00.07. K. 21 [in Ukrainian].
3. Popova, T.S. & Horvat-Yanushevska, I.I. (2013). Empatiia ta yii rol u vzaiemodii sotsialnoho pratsivnyka z klientom [Empathy and its role in the interaction of a social worker with a client]. *Naukovi pratsi. Sotsiologhiia*. 213. 225. 116–120 [in Ukrainian].
4. Yashchenko, T.M. (2017). Spivvidnoshennia poniat “vzaiemodiia” ta “vzaiemovidnosyny” v systemi derzhavnoho upravlinnia [Correlation of the concepts of “interaction” and “relationships” in the system of public administration]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. Seriiia : Derzhavne upravlinnia. 2. 19–25 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Лідія ГУЦУЛЯК

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДИ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 3

Ганна КОВАЛЬ, Наталя МАЛИНОВСЬКА

ІГРОВА ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ..... 8

Євгеній НЕДОШОВЕНКО

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА: ТЕМАТИКА, ЗМІСТ, МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ..... 14

Юрій СЕРБАЛЮК

СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ..... 21

Оксана ФУШТЕЙ, Ірина САРАНЧА, Наталя ФРАНКО

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСІБ
З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 29

Світлана ЧЕРНЕТА

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ..... 37

Олександр ШЕВЧУК, Оксана ПАЛІЛЮЛЬКО, Ірина ЗАВАДСЬКА

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ НА ПРАКТИКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:
ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ..... 45

Оксана ШЕВЧУК, Юлія КЛИМЕНКО

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ЕФЕКТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТОМ..... 50

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Lidiia HUTSULIAK

SOCIALIZATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF VOLUNTEER ACTIVITIES:
THEORETICAL ASPECT..... 3

Ganna KOVAL, Natalia MALYNOVSKA

PLAY THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN..... 8

Yevhenii NEDOSHOVENKO

SOCIAL ADVERTISING: THEME, CONTENT, MOTIVATION DIRECTION..... 14

Yuriy SERBALIUK

SOCIAL SERVICE OF THE CHURCH: HISTORY AND PRESENT..... 21

Oksana FUSHTEI, Iryna SARANCHA, Nataliia FRANKO

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SUBJECTIVE WELL-BEING
OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN WARTIME CONDITIONS..... 29

Svitlana CHERNETA

INTERCULTURAL COMPETENCY AS A COMPONENT OF THE SOCIAL WORK SPECIALISTS
PROFESSIONAL COMPETENCY 37

Oleksandr SHEVCHUK, Oksana PALYLIULKO, Iryna ZAVADSKA

IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS ON THE PRACTICE OF SOCIAL WORK:
BENEFITS, CHALLENGES, AND OPPORTUNITIES..... 45

Oksana SHEVCHUK, Yuliia KLYMENKO

THE ROLE OF THE SOCIAL WORKER'S PERSONALITY IN EFFECTIVE INTERACTION
WITH THE CLIENT..... 50

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 6

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 21.12.2023
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 6,98. Замов. № 0224/134. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.